VİRGİNİA SATİR MODELİ ODAKLI AİLE DANIŞMANLIĞININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN AİLE İŞLEVSELLİĞİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Halide Merve Çelikbaş
181149107

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Ahmet Bedel

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ağustos, 2021

VİRGİNİA SATİR MODELİ ODAKLI AİLE DANIŞMANLIĞININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN AİLE İŞLEVSELLİĞİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Halide Merve Çelikbaş
181149107
Orcid: 0000-0002-5698-6345

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Ahmet Bedel

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ağustos, 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi koşullarında ve bu koşulların yarattığı sınırlı imkânlarla bu süreci yönetmek benim için pek kolay olmadı. Bu sebeple çok da normal olmayan bu koşullarda tez çalışmamı yürütme başlangıcımın öncesinde, süresince ve sonrasında kıymetli bilgilerini ve yardımlarını benden esirgemeyen, her türlü zorlukta desteğini hissettiğim tez danışmanım saygıdeğer Doç. Dr. Ahmet Bedel'e teşekkürlerimi sunarım.

Aynı zamanda hem lisans hem de yüksek lisans eğitimim süresince deneyimlerini ve bilgilerini benimle hiç tereddütsüz paylaşan, özellikle de yüksek lisans tezim süresince veri analizleri hakkında tüm sorunlarımın kolaylaştırıcısı dostum, arkadaşım, hocam hala bilimsel çalışmalarını Maltepe Üniversitesi bünyesinde devam ettirmekte olan Arş. Gör. Begüm Özgün Erdoğdu'ya ne kadar teşekkür etsem az kalır. Yüksek lisansta daha yakından tanımaya fırsat bulduğum çok değerli meslektaşım, hocam Arş. Gör. Zeynep Ece Tezel'e tüm katkıları için teşekkür ederim.

Ayrıca tez çalışmamı kurumunda uygulamama izin veren, her türlü çalışmada güvenini ve desteğini sonuna kadar hissettiğim Özel Validebağ Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinin kurucularından çok sevgili hocam Vahap Işık'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez konuma karar verme aşamamdan iki yıl kadar önce eğitim programına başladığım ve bu iki yıl içinde almakta olduğum Virginia Satir odaklı birey, çift ve aile terapisi eğitimi sayesinde neredeyse hayat bakış açımın değişmesine yardımcı olan sevgili hocam Lisanslı Çift ve Aile Terapisti Sibel Erenel'e bana öğrettikleri ve hissettirdikleri için teşekkürlerimi ve takdirlerimi sunarım. Ve tabi ki bu vesileyle her ne kadar fiziksel olarak tanışma gibi bir imkânım olmasa da yaratmış olduğu kuramıyla yeni deneyimler ve bilgiler kazanmama fırsat veren Virginia Satir'e ruhumla ve özümle şükranlarımı gönderiyorum.

Lisans sürecimin başından bugüne kadar (2012-…) mesleki ve akademik hayatımın temellerini oluşturan ve gelişmesinde etkisi olan bana merak etmeyi, soru

sormayı, araştırmayı ve asla pes etmemeyi aşılayan hocalarımdan başta Türkiye'deki sayılı psikanalistlerden sevgili hocam Alper Şahin'e, lisans eğitimimin son yıllarında tanışmış olsam da iyi ki tanımışım dediğim canım hocam Doç. Dr. Nesteren Gazioğlu'na ve kendisinden eğitim aldığım tüm hocalarıma bana kattıkları her şey adına teşekkür ederim.

Tüm hayatım boyunca hem kişisel hem de eğitsel gelişimimin her aşamasına şahit olan, katkılarını ve maddi/manevi desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen başta babam Macit Çelikbaş'a ve annem Refika Çelikbaş'a sonrasında kız kardeşlerim Elif Çelikbaş, Meltem Çelikbaş ve Betül Çelikbaş'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Son olarak da, tanıştığımız günden bu güne kadar beni seven, bana sevgisini en derinden hissettiren, tez sürecimde de pes etsem de, vazgeçsem de, kızsam da, üzülsem de duygusal olarak tüm nazımı çeken, maddi/manevi en büyük destekçim hayat arkadaşım Oğuzhan Demir'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Halide Merve Çelikbaş

Ağustos, 2021

ÖZ

VİRGİNİA SATİR MODELİ ODAKLI AİLE DANIŞMANLIĞININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN AİLE İŞLEVSELLİĞİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Halide Merve Çelikbaş
Yüksek Lisans Tezi
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Ahmet Bedel
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021

Bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelere uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin aile işlevselliklerine etkisinin olup olmadığını incelemektir. Araştırmaya katılan aileleri tanıyabilmek adına Kişisel Bilgi Formu (KBF) sonrasında aile işlevselliklerini dair veri toplayabilmek için ise Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) uygulanmıştır. Bu araştırmada yarı deneme modeli içerisinde yer alan eşitlenmemiş kontrol gruplu model kullanılmıştır.

Araştırma 2019-2020 eğitim öğretim yıllarında İstanbul ili Kadıköy ilçesinde bulunan bir rehabilitasyon merkezinde eğitim görmekte olan özel gereksinimli çocuğa sahip 16 aile ile yapılmıştır. Araştırmanın deney grubunu oluşturan sekiz aileye, haftada bir kez, bir buçuk saat süren, toplamda sekiz oturumdan oluşan Aile Danışmanlığı Programı uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır.

Deney ve kontrol grubu puanları arasındaki farkın anlamlılığı için Mann Whitney U testi, deney ve kontrol grubunun ön test ve son testleri arasında anlam farklılığı için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır.

Elde edilen verileri incelediğimizde ön test uygulaması sonucunda, iki çalışma grubu arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucu elde edilmiştir. Deney grubuna uygulanan aile programı eğitimi sonrasında ise deney ve kontrol grubunun aile işlevselliklerine yönelik yine aynı zaman diliminde son test uygulaması yapılmıştır. Verilerin analizlerinin ışığında deney grubunun öntest-sontest sonuçlarına göre roller ve davranış kontrolü altboyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık elde edilmiştir.

Bunun yanı sıra kontrol grubuna uygulanan öntest-sontest sonuçlarına göre ise hiçbir altboyutta istatistiksel olarak anlamlılık elde edilmemiştir. İki gruba da uygulanan ön test-son test fark puanlarına yönelik yapılan Mann Whitney U testi sonucunda ise çalışma gruplarının hiçbir altboyutunda (Problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verme, gereken ilgiyi gösterme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü, genel işlevler) anlamlı düzeyde fark sonucu tespit edilmemiştir.

Anahtar Sözcükler: Aile İşlevselliği, Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Aile, Aile Danışmanlığı.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF VIRGINIA SATIR MODEL FOCUSED FAMILY CONSULTANCY ON FAMILY FUNCTIONALITY OF FAMILIES WITH SPECIAL NEEDED CHILDREN

Halide Merve Çelikbaş
Master Thesis
Department of Educational Sciences
Guidance and Psychological Counselling Programme
Thesis Advisor: Assoc. Prof. Ahmet Bedel
Maltepe University Graduate School, 2021

The aim of this study is to examine whether the family counseling program applied to families with children with special needs has a positive effect on family functionality.

Firstly, The Personal Information Form(PIF) was applied to the parents participating in the study in order to identify the participants, and the Family Assessment Scale (FAD) to collect data on family funcionality end intra-family communication skills. The research is a semi-experimental study based on pre-test and post-test models with experimental and control groups.

The research was conducted with 16 parents with children with special needs who were studying in a rehabilitation center in Kadıköy district of Istanbul province during the 2019-2020 academic year. The Family Counselling Program, consisting of 8 sessions, was applied to 8 parents who makeup the experimental group of the study. The control group didn't receive any application.

For the significance of the difference between experimental and control group scores, the Mann Whitney U test and the Wilcoxon Signed-Ranks Test were used to test whether there was a significant difference between the pretest and posttests of the experimental and control groups.

In the analysis of the data obtained, as a result of the family program education, the family functionality of the experimental and control groups and the pre-test-post-test

difference scores of the family communication were analyzed in any sub-dimension (problem solving, communication, roles, emotional response, showing the necessary attention, showing, behavior control, general functions) could not be detected as a result of significant difference. When the hypotheses related to the control group are examined, it is seen that the mean pre-test-post-test mean scores of all sub-dimensions do not differ significantly.

Keywords: Family Functioning, Family with Children with Special Needs, Family Counseling.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ vi
ABSTRACT viii
İÇİNDEKİLER x
TABLOLAR LİSTESİ xii
KISALTMALAR xv
ÖZGEÇMİŞ xvi
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
Problem 1
Amaç 3
Önem 5
Varsayımlar 5
Sınırlılıklar 5
Tanımlar 6
BÖLÜM 2. İLGİLİ LİTERATÜR 7
BÖLÜM 3. YÖNTEM 32
Araştırma Modeli 32
Çalışma Grubu 33
Verileri Toplama Araçları 38
Kişisel Bilgi Formu 38
Aile Değerlendirme Ölçeği 38
Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 38
Verilerin Analizi 39

BÖLÜM 4. BULGULAR VE TARTIŞMA 45
Bulgular 45
Tartışma 60
BÖLÜM 5. SONUÇ VE ÖNERİLER 68
Sonuç 68
Öneriler 69
EKLER 71
EK 1. AİLE EĞİTİMİ OTURUM AKIŞLARI 71
EK 2. ONAM FORMU 75
EK 3. KİŞİSEL BİLGİ FORMU 76
EK 4. AİLE DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ 78
KAYNAKÇA 80

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırma Deseni 33
Tablo 2. Deney Grubuna İlişkin Demografik Özellikler 34
Tablo 3. Kontrol Grubuna İlişkin Demografik Özellikler 35
Tablo 4. Araştırma Gruplarının Aile İşlevselliği Altboyutlarının Ön Test Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 36
Tablo 5. Aile İşlevselliği Alt Boyutları Ön Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U-Testi Sonuçları 37
Tablo 6 Deney Grubu Öntest Normallik Sonuçları 39
Tablo 7 Deney Grubu Sontest Puanları Normallik Testi Sonuçları Tablosu 40
Tablo 8 Kontrol Grubu Öntest Normallik Sonuçları 40
Tablo 9 Kontrol Grubu Sontest Normallik Sonuçları 41
Tablo 10. Deney Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 45
Tablo 11. Deney Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 45
Tablo 12. Deney Grubu İletişim Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 46
Tablo 13. Deney Grubu İletişim Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 46
Tablo 14. Deney Grubu Roller Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 46
Tablo 15. Deney Grubu Roller Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 47
Tablo 16. Deney Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 47
Tablo 17. Deney Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 47
Tablo 18. Deney Grubu Gereken İlgiyi Gösterme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 48
Tablo 19. Deney Grubu Gereken İlgiyi Gösterme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 48
Tablo 20. Deney Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 48
Tablo 21. Deney Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 49
Tablo 22. Deney Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 49
Tablo 23. Deney Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 49
Tablo 24. Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 50

Tablo 25. Kontrol Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 50
Tablo 26. Kontrol Grubu İletişim Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 51
Tablo 27. Kontrol Grubu İletişim Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 51
Tablo 28. Kontrol Grubu Roller Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 51
Tablo 29. Kontrol Grubu Roller Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 52
Tablo 30. Kontrol Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 52
Tablo 31. Kontrol Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 52
Tablo 32. Kontrol Grubu Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 53
Tablo 33. Kontrol Grubu Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 53
Tablo 34. Kontrol Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 53
Tablo 35. Kontrol Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 54
Tablo 36. Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 54
Tablo 37. Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 54
Tablo 38. Deney ve Kontrol Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 55
Tablo 39. Deney ve Kontrol Grubunun Problem Çözme Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları 55
Tablo 40. Deney ve Kontrol Grubu İletişim Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 56
Tablo 41. Deney ve Kontrol Grubunun İletişim Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları 56
Tablo 42. Deney ve Kontrol Grubu Roller Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 56
Tablo 43. Deney ve Kontrol Grubunun Roller Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları 57
Tablo 44. Deney ve Kontrol Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 57
Tablo 45. Deney ve Kontrol Grubunun Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları 57
Tablo 46. Deney ve Kontrol Grubu Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 58

Tablo 47. Deney ve Kontrol Grubunun Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları 58
Tablo 48. Deney ve Kontrol Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 58
Tablo 49. Deney ve Kontrol Grubunun Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları 59
Tablo 50. Deney ve Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri 59
Tablo 51. Deney ve Kontrol Grubunun Genel İşlevler Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları..... 59

KISALTMALAR

ADÖ : Aile Değerlendirme Ölçeği

ADP : Aile Danışmanlığı Programı

KBF : Kişisel Bilgi Formu

ÖG : Özel Gereksinimli

ÖZGEÇMİŞ

Halide Merve Çelikbaş

Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı

Eğitim

Y.Ls.	2021	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı
Ls.	2017	Maltepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı (%100 İngilizce)
Lise	2012	Özbuğday Lisesi

İş/İstihdam

2019 - Kurum Müdürü/Psikolojik Danışman. Özel Validebağ Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi

2018 - 2019 Psikolojik Danışman. Özel Validebağ Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi

2017- 2018 Gölge Öğretmen. Fide Okulları

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

2018 - Üye: Çift ve Aile Terapileri Derneği

Alınan Burs ve Ödüller

2016/17 Maltepe Üniversitesi Başarı Bursu

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Araştırmanın giriş bölümünde, araştırmaya dair bilgilerden problem, amaç, önem, varsayımlar, sınırlıklar ve tanımlar yer almaktadır.

Problem

Günümüzde toplumsal açıdan en küçük birim olarak kabul gören aile hem bireysel hem de toplumsal açıdan büyük rol oynamaktadır. Bu noktada bireylerin ruh ve beden sağlığını da doğrudan etkileyen ortam ailedir. Bireyler içine doğduğu ve içinde büyüdüğü ailede öğrendikleriyle hayatla bağ kurar. Bireylerin ilişki içinde olmayı ilk deneyimleyebildiği ortam ailedir. Bireyler ailedeki öğrendiği ve gözlemlediği rollerle, iletişim kalıplarıyla, yakınlık biçimleriyle, etkili ya da etkili olmayan başa çıkış yollarıyla dış dünya ile etkileşim sağlayabilir (Deniz ve Göller, 2017).

Aile sisteminin tam ortasına doğan ve beraberinde bu sistemin parçalarından biri olan çocuğun da zihinsel, algısal, bedensel ve ruhsal sağlığının korunabilmesi için daha az stres barındıran bir ortamda büyümesi gerekmektedir. Ailelerin bu gerekli ortamı sağlayıp sağlayamamaları sağlıklı ve işlevsel tanımlanmalarıyla ilişkilidir. Daha az stres faktörü var olan ailelerde, sağlıklı ve işlevsel iletişim kurabilmek daha hızlı ve kolay olacaktır (Demirbilek, 2016).

Tüm bu koşulları sağlama çabası içindeki çiftler (karı-koca) gebelik öncesinde, gebelik sürecinde ve sonrasında büyük heyecan ve hayallerle bekleyiştedirler. Gerçekleşecek olan doğum tamamıyla normal koşullara uygundur. Ancak koşullar normal gelişimin aksini gösterdiğinde sözü edilen tüm sistem tam anlamıyla bir kaosa dönüşebilmektedir. Bunun beraberinde çifti beklentilerinin tam aksi bir sisteme uyum sağlama süreci beklemektedir. Normal gelişim gösteremeyen çocuk ve normal (beklentiler dâhilinde) işlemeyen süreç ailenin beklentilerindeki gibi "normal bebek, normal çocuk, normal hamilelik süreci" rolünü yerine getiremez. Bu da ailenin karşılaşmayı hiç beklemedikleri bir süreçtir. Bu bağlamda çiftin sürecin mevcut

durumuna, yeni doğan bebeğin mevcut durumuna ya da çocuğun mevcut durumuna uyum süreçlerini biraz daha zorlaştırabilir.

Bu süreci Coşkun ve Akkaş (2009) "Aşama Modeli" ile aktarmıştır. Bu sürecin takip ettiği aşamaları sırasıyla ilki şok, inkâr evresi, ikincisi kaygı, kızgınlık, suçlama, günah keçisi arama, utanma evresi, üçüncüsü pazarlık, çözüm arama, anlaşma, sisteme uyum sağlama ve beraberinden kabul evresi olarak aktarmışlardır. Bu aşamaların sıralaması benzer olmakta ancak ailelerin aşamaları atlatma hızları aileden aileye değişkenlik göstermektedir. Her ailenin nihai hedefi son evre olan kabul evresine ulaşmaktır. Ancak bu hedefe ulaşma hızının belirleyicisi ailenin hali hazırda var olan ya da geçmişten getirmiş oldukları kaynaklar ve umut düzeyinin yüksekliğidir. Aile içi iletişim becerileri işlevsel olan ailelerde kaynaklara ve umuda temas etmek aile içi iletişim becerileri işlevsel olmayan ailelere kıyasla daha kısa zamanda mümkün olabilecektir.

Demirbilek (2016), işlevsel aileleri; yaşadığı duyguları paylaşabilen, farklılıklara tahammül edebilen, işbirliği ve mizah duygusunun gelişmiş olduğu, bireylerin birbirine dair gereksinimlerini karşıladıkları ve buna karşılık takdirlerini çekinmeden sundukları, karşılıklı ya da karşılık beklemeksizin yakınlıklarını gösterebildikleri, etkili iletişim kurabildikleri, kriz durumlarla başa çıkabilme ve gerek kriz anlarında gerek normal koşullarda bireylerin birbirini destekleyip cesaretlendirebildikleri kişiler olarak tanımlamaktadır. Demirbilek (2016) 'in tanımında yer verdiği bu kaynakların bir kaçının bulunduğu ailelerde normal gelişim gösteremeyen çocuğa sahip olmak bir dezavantaj olarak algılanmaktan çıkıp hatta belki bunu yücelterek yaşanmaktadır. Fakat bu kaynaklara sahip olamayan ya da stresle etkin başa çıkamayan ailelerde bahsi geçen aşama modelinin evrelerinden sonuncu evreye gelmek neredeyse yıllar bile alabilmektedir.

Diğer taraftan ise özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın yarattığı stres faktörü ile ailenin başa çıkamaması özelde birim aileyi etkilerken genelde ise toplumsal aileyi de sarsmaktadır. Bu tehdit teknolojik çağda ve modern çağda çok fazla aile birliğine dair sadakatsizlik, aile birliğini sonlandırma haberlerine sebebiyet verebilmektedir. Bu yüzden de ülke genelinde gerek devletin gerekse özel sektörün sağlandığı aile danışmanlığı, aile terapisi hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetler çeşitli psikolojik danışmanlık kuramları çerçevesinden yürütülmektedir.

Bu çalışma da yürütülecek olan aile danışmanlığı süreci Virginia Satir tarafından ortaya atılmış sistemik/yaşantısal bir aile terapisi kuramı çerçevesinde düzenlenmiştir. Satir'in bireye bakışı insancıldır. Satir (2016)'in kuramında odağı tamamıyla iyide ve olumludadır. İyiye odaklı olabilmenin kişinin yaşam enerjisi (coşku, mutluluk, sevinç) ile temasıyla ilişkili olacağını vurgular. Diğer bir yandan varoluşçudur ve değişimin her daim mümkün olabileceğini savunur. Bununla doğmadıysan değişim her zaman mümkündür der. Bu bakış açısıyla hem bireye hem de aileye odaklanır. Satir, ailenin içindeki dengeye (statükoya) odaklanır. Ailenin dengesini bozabilecek durumlarda (ölümler, ayrılıklar, doğal afetler, evlilikler, doğumlar, travmalar, vb.) ailenin dengesini yeniden bulabilmesi için kullandığı baş etme yollarını inceler. Değişikliklerin sebep olduğu baş etme yollarının yeni sisteme ve sistemin parçalarına etkilerine bakar (Cihan ve Karakaya, 2017).

Ülkemizde ve yurt dışında yapılan araştırmalar çerçevesinde özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere yönelik Virginia Satir modeli odaklı aile danışmanlığı uygulaması bulunamamıştır. Bu nedenle yapılacak olan çalışmanın özel gereksinimli çocuğu olan ailelere ruh ve beden sağlığı anlamında yararlı olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca alan yazın incelendiğinde aile danışmanlığı uygulamalarına dair yeterince çalışma olmadığından alana ve meslektaşlarıma katkı sağlayacaktır.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı, özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelere uygulanan Virginia Satir modeli odaklı aile danışmanlığı programının aile işlevselliği üzerine etkisini incelemektir. Araştırmanın bağımsız değişkeni Virginia Satir modeli odaklı aile danışmanlığı programıdır. Bağımlı değişkeni ise, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin aile işlevselliği puanıdır.

Hipotezler

Bu araştırmanın hipotezleri aşağıda verilmektedir:

1. Deney grubunun "problem çözme" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
2. Deney grubunun "iletişim" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
3. Deney grubunun "roller" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

4. Deney grubunun “duygusal tepki verme” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
5. Deney grubunun “gereken ilgiyi gösterme” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
6. Deney grubunun “davranış kontrolü” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
7. Deney grubunun “genel işlevler” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
8. Kontrol grubunun “problem çözme” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.
9. Kontrol grubunun “iletişim” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.
10. Kontrol grubunun “roller” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.
11. Kontrol grubunun “duygusal tepki verme” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.
12. Kontrol grubunun “gereken ilgiyi gösterme” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.
13. Kontrol grubunun “davranış kontrolü” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.
14. Kontrol grubunun “genel işlevler” son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.
15. “Problem çözme” ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
16. “İletişim” ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
17. “Roller” ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
18. “Duygusal tepki verme” ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
19. “Gereken ilgiyi gösterme” ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
20. “Davranış kontrolü” ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

21. “Genel işlevler” ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Önem

2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı %6.9 oranın engelli birey nüfusunun olduğunu bildirmiştir. Bu oranın %2,3’ünü 3-9 yaş arası, %2,1’ini 10-14 yaş arası, %2,3’ünü ise 15-19 yaş arası oluşturmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2020). Bu bahsi geçen sayısal oranlar hiçte azımsanmayacak düzeydedir. Türkiye’de 3-18 yaş arasındaki özel gereksinimli bireylerinde mensup olduğu ailelerinin ve kendilerinin baş etmek zorunda olduğu birçok zorluk mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de özel gereksinimli çocuğun aile içinde kabulü ve aile içindeki iletişimin etkinliğidir. Tüm süreç tamamlanana kadar türlü stres faktörleri aileleri daha da kaosa sürükleyebileceği düşünülmektedir.

Bu bağlamda aile kendi içinde bu dengeyi bulmakta sosyal desteğe ihtiyaç duyacağı düşünüldüğünden destek aile programlarının ailelerin süreçlerine faydalı olacağı ön görülmektedir. Bu yüzden yapılan çalışmayı diğer tüm çalışmalardan ayıran temel noktalardan biri de çalışmada kullanılan Virginia Satir modeli odaklı aile danışmanlığı programıdır. Diğer yandan ise yapılan olan bu çalışmanın literatüre uygulamaya dair olması açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Varsayımlar

1. Araştırmanın uygulamasına dahil olan ailelerin doğru ve samimi bir şekilde soruları yanıtladıkları varsayılmaktadır.
2. “Aile Değerlendirme Ölçeği” (ADÖ), Aile Danışmanlığı Programı (ADP) ve Kişisel Bilgi Formundan (KBF) çalışma için gerekli verilerin elde edildiği varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

1. Çalışmada örneklem 2019/2020 eğitim-öğretim yılının birinci ve ikinci döneminde İstanbul ili Anadolu yakasında bulunan rastgele seçilen çocuğu rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören yaklaşık 16 aile ile sınırlıdır.
2. Çalışmanın sonuçlarına yönelik bulgular araştırmada kullanılan Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ), Aile Danışmanlığı Programı (ADP) ve Kişisel Bilgi Formundan (KBF) elde edilen verilerle sınırlı olmuştur.

3. Çalışmanın sonuçları araştırmacı tarafından hazırlanan Virginia Satir modeli odaklı aile danışmanlığı programının süresi, içeriği ve araştırmacının uygulamalardaki etkililiğiyle sınırlıdır.
4. Çalışmanın sonuçları araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Virginia Satir modeli odaklı aile danışmanlığı programına devam etmesi planlanan fakat devamsızlık yapan babaların programa uygulamadaki etkileri ile sınırlıdır.

Tanımlar

Aile: Aile, evlilik ve kan bağı aracılığıyla eş (karı-koca), evlat, kardeş arasında meydana gelen ilişki ile toplumda yer eden en küçük birlik olarak tanımlanmıştır (TDK, 2021).

Aile işlevselliği: Ailenin temel işlevi, hem biyolojik olarak üreme yoluyla hem de sosyalleşme yoluyla toplumun devamını sağlamaktır (İsmen, 2004).

Özel gereksinimli çocuğa sahip aile: Doğuştan veya sonradan, doğum öncesi, doğum sırası ve sonrası gelişebilecek türlü sebeplerden dolayı oluşan fiziksel, zihinsel veya sosyal güçlüğe sahip çocuğu olan ailelerdir (Yüksel ve Tanrıverdi, 2019).

İletişim: Aktarılacak olan bütün bilgilerin fikirlerinin ve duyguların sözlü ve ya sözsüz olarak kişiden kişiye ya da gruptan gruba transfer edilme, iletilme süreci olarak kabul edilmektedir. (Güçlü, 2003).

Aile içi iletişim becerisi: Aile bireylerinin açık iletişim yollarını kullanarak sağlıklı biçimde iletişim kurma becerileridir (Vardarcı, 2011).

Aile Danışmanlığı: Aile danışmanlığının amacı, ailedeki her üyenin kaynaklarını fark ederek, birbirlerine farklı bir pencereden bakarak aslında birbirlerine yönelik davranışlarının altındaki niyetleri görmelerini, daha güçlü olabilmelerini, her bireyin birbiriyle olumlu bir şekilde iletişim kurmasını sağlamaktır. Bunlarla beraber aile danışmanlığı, kişilerin birbirini sevdiği, sevildiğini hissettiği, güvende ve mutlu hissettiği, olası bir strese karşı daha etkin problem çözme becerilerinin kazandırıldığı bir süreç olarak da tanımlanabilir (Satir İnsan Gelişimi ve Aile Terapisi Enstitüsü, 2020).

BÖLÜM 2. İLGİLİ LİTERATÜR

Aile Kavramı ve Aileye Genel Bakış

Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu (1989)'nun oluşturduğu aile tanımlamasına bakıldığında, kan bağı ile bağlı diyebileceğimiz evlilik veya başka yasal yollardan akraba olan genelde bir çatı altında yaşamını sürdüren birey topluluğunun bir takım gelişimsel ihtiyaçlarının karşılandığı (cinsel, psikolojik, sosyal, ekonomik vb.) ve bu karşılanan ihtiyaçlar doğrultusunda sağlıklı bireyler olarak topluma katılım ve uyum sağlandığı en küçük birimdir tanımıyla karşılaşılmaktadır.

Aile, tarihsel olarak insanlığın başlangıcından bu yana varlığına dair bulgularına rastladığımız, yüzyıllardır varlığını sürdürmekte olan en köklü ve en hayati öneme sahip olan, toplumlarda temel birim olarak kabul edilen bir kavramdır (Kocakaya ve Çalık, 2018). Özel kapsamda aileyi tanımlamak istersek de anne, baba ve çocuk/çocukların farklı farklı kombinasyonlarda bulunabileceği resmi kurumlarca beraberlikleri resmileşmiş, kişilerin psikolojik, biyolojik, sosyolojik bakımlarını sağladıkları ortam diyebiliriz (Acar, Nergiz ve Akman, 2013).

Diğer yandan Gladding (2015), ailenin sistem olarak ele alındığına dair bir eğilim olduğunu öne sürmüştür. Sistem bakış açısına göre aile, fiziksel, psikolojik yakınlığın yanı sıra paylaşılan ortak deneyimler çerçevesinde de süregelen bir etkileşim içerisindedir. Her bireyin kendi içinde oluşturduğu değer sistemi, arzu, düşünce, duygu ve davranışlar bütünü vardır. Ve aile de her bir kendine özgü olan bireyin diğerleriyle, kendileriyle ve tüm sistemle etkileşiminin bütününü oluşturur (Doğan, 2015).

Günümüzde toplumsal açıdan en küçük birim olarak kabul gören aile bireysel olarak da toplumsal olarak da birey üzerinde büyük rol oynamaktadır (Deniz ve Göller, 2017). Aile, bireyin ilk ilişkide olmayı deneyimlediği toplumsal ortamdır (Kasatura, 2019). Satir'e göre tüm aileler bir araya geldiğinde toplum zaten oluşmuş olacaktır. Aile içinde oluşan eğitim seviyesi, kültür seviyesi hali hazırda toplumun eğitim ve kültür seviyesini, belirleyici bir faktördür. Satir, aile ve toplumu belli bir ölçüde birbirlerinin kopyaları olarak tanımlar ve alın yazıları ilişkili insanların ortak bir çatıda buluşması tanımıyla da birbirlerine olan benzerliklerini daha detaylı ifade eder. Ailede de karşılıklı iletişime ihtiyaç vardır, toplumda da. Her ikisi de ilişki barındırır (Satir, 2016).

Bireyin ruh ve beden sağlığını da doğrudan etkileyen ortam ailedir. Birey içine doğduğu ve içinde büyüdüğü ailede öğrendikleriyle toplumla bağ kurar. Birey ailedeki öğrendiği, gözlemlediği rollerle, iletişim kalıplarıyla, yakınlık biçimleriyle, etkili ya da etkili olmayan başa çıkış yollarıyla dış dünya ile etkileşim sağlayabilir (Deniz ve Göller, 2017). Yıllar içinde gelişen değer yargıları, bireylerin psikolojik alt yapıları, sahip oldukları tüm olanaklar aile üyelerinin birbirleriyle ile olan etkileşimiyle şekil alırlar. Bu şekillenen etkenler doğrultusunda bireyler kendilerini psikolojik olarak işlevsel ya da işlevsel olmayan ilişki biçimlerinde bulurlar (Kasatura, 2019).

Bu bakış açısından yola çıkarak aile sisteminin tüm parçalarının zihinsel, algısal, bedensel ve ruhsal sağlığının korunabilmesi için daha az stres gerektiren bir ortamda büyümesi beklenmektedir. Ailelerin bu gerekli ortamı sağlayıp sağlayamamaları sağlıklı ve işlevsel tanımlanmalarıyla ilişkilidir (Demirbilek, 2016). Daha az stres var olan ailelerde, sağlıklı ve işlevsel iletişim kurabilmek daha hızlı ve kolay olacaktır.

Aile Kavramının İşlevselliği

Ailenin temel işlevi, hem biyolojik olarak üreme yoluyla hem de sosyalleşme yoluyla toplumun devamını sağlamaktır (İsmen, 2004). Shahmahmoudi ve Mazandarani (2015)'ye göre aile, bireylerin kişilik gelişimlerinin (fiziksel, cinsel, sosyal, bilişsel, vb.) birçok boyutunun gelişmesi ve tamamlanmasında en büyük role sahip ortamlardan biridir. Bu gelişim alanları birçok gelişim kuramcının fikir birliğinde olduğu görüşe göre erken çocukluk gelişimini kapsayan 0-6 yaş aralığında sürecini tamamlamaktadır. Kişinin erken çocukluk dönemini aile ortamı içerisinde geçirdiğini göz önünde bulundurduğumuzda ailenin bireye sağlayabileceği ya da sağlayamayacağı işlevler sonucunda meydana gelebilecek etkilerden söz edebiliriz (Murdock, 2004). Bu işlevler göz önüne alındığında, kişinin aile içindeki rolü/rolleri zamanla değişebilir. Aile çocuğuna bazı işlevler kazandırır; aile, çocukları sosyal olarak konumlandırma işlevi görür ve sosyalleşmelerinde önemli bir rol oynar. Aile soyağacının devamı için ise ailenin birincil amacı üremektir: Aile, çocukları üretmek ve sosyalleştirmek için çalışır. Bazı kültürlerde evlilik kadınlara çocuk yapma yükümlülüğü getirir. Örneğin, Gana'nın kuzeyinde gelin parasının ödenmesi, bir kadının çocuk doğurma zorunluluğunu ifade eder ve doğum kontrolünü kullanan kadınlar, fiziksel istismar ve misilleme gibi önemli tehditlerle karşı karşıya kalır.

İşlevsel perspektifin, sosyal kurumların sosyal istikrarı korumaya ve toplumun çalışkan konumunu sabit halde tutması için birkaç önemli işlevi yerine getirdiğini vurgulamaktadır. Ailenin işlevsel bakış açısı, sosyal bir kurum olarak ailenin toplumu mümkün kılmaya nasıl yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, sosyal bir kurum olarak ailenin birkaç önemli işlevi söz konusudur.

Birincisi, aile, çocukların sosyalleşmesinde birincil birimdir. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, gençleri yeterince sosyalleşmeden hiçbir toplum mümkün değildir. Çoğu toplumda aile, sosyalleşmenin gerçekleştiği ana birimdir. Anne, babalar, kardeşler ve eğer aile çekirdek yerine genişlerse, diğer akrabaların tümü çocukların doğdukları andan itibaren sosyalleşmelerine yardımcı olur.

İkincisi, aile ideal olarak üyeleri için hem pratik hem de duygusal açıdan destek sistemi olarak önemli bir temel görevi görmektedir. Üyelere yemek, giymek, barınmak gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri imkanları sağlar ve aynı zamanda onlara sevgi, rahatlık, duygusal sıkıntı zamanlarında yardım ve hepimizin ihtiyaç duyduğu diğer somut olmayan destek türleri sağlar.

Üçüncüsü, aile cinsel aktiviteyi ve cinsel üremeyi düzenlemeye yardımcı olur. Tüm toplumların, bir kişinin kiminle ve ne sıklıkla seks yapması gerektiğini belirleyen normları vardır. Aile, bu normları öğretmek ve uygulayabilmek için ana birim görevi görmektedir. Çoğu toplumun sahip olduğu ve birinci dereceden kan bağı içinde olunan kişilerle cinsel ilişkiye girmemeyi kural olarak belirleyen ensest yasağı, aile üyeleri arasında seks olması durumunda aile içindeki çatışmaları en aza indirmeye ve farklı aileler arasında ve böylelikle toplumlar arasında sosyal bağlar kurmaya yardımcı olur (İsmen, 2004).

Dördüncüsü, aile üyelerine sosyal bir kimlik sağlar. Çocuklar ailelerinin sosyal sınıfına, ırkına ve etnik kökenine, dinine vb. doğar. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, sosyal kimlik yaşam şansımız için önemlidir. Bazı çocuklar ailelerinden edindikleri sosyal kimliklerden dolayı yaşamları boyunca avantajlara sahip olurken, bazıları da doğdukları sosyal sınıf veya ırk ve etnisite sosyal hiyerarşinin en altında yer aldığı için birçok engelle karşılaşır (Kır, 2006).

Ailenin işlevlerini tartışmanın ötesinde, işlevsel aile perspektifi, geleneksel aile yapısı ve süreçlerindeki ani veya geniş kapsamlı değişikliklerin ailenin ve dolayısıyla

toplumun istikrarını tehdit ettiğini savunur. Örneğin, 1950'lerde sosyoloji ve evlilik ve aile ders kitaplarının çoğu, bir ailenin ekonomik ve çocuk yetiştirme ihtiyaçlarını sağladığından, eve ekmek getiren erkek-kadın ev hanımı çekirdek ailesinin çocuklar için en iyi düzenleme olduğunu iddia etti. Bu düzenlemedeki herhangi bir değişikliğin çocuklara ve dolayısıyla sosyal bir kurum olarak aileye ve hatta toplumun kendisine zarar vereceği konusunda uyardılar.

Ailenin tek işlevi yavru üretmek değildir. Evlilik bazen bir kadının çocuğunun yasal babasını veya bir erkeğin çocuğunun yasal annesini kurar; çoğu zaman kocaya veya ailesine, kadının cinsel hizmetleri, emeği ve mülkiyeti üzerinde kontrol sağlar. Evlilik de aynı şekilde, genellikle kadına veya ailesine kocanın cinsel hizmetleri, emeği ve mülkiyeti üzerinde kontrol sağlar. Evlilik ayrıca çocukların yararına ortak bir mülk fonu kurar ve karı koca aileleri arasında bir ilişki kurabilir. Bu işlevlerin hiçbiri evrensel değildir, ancak evliliğin gerçekleştiği ve sürdüğü topluma bağlıdır. Cinsel olarak paylaşımın olduğu toplumlarda, evlilik ve bunun sonucunda karı koca arasındaki ilişki, ekonomik olarak üretken bir hane halkının oluşumu için gereklidir. Modern toplumlarda evlilik, çocuk sahibi olma niyeti olmasa bile yeni ailelerin oluşumunu teşvik eden belirli haklar ve ayrıcalıklar gerektirir (Özşenol, Işıkhan, Ünay, Aydın, Akın ve Gökçay, 2003).

İşlevsel Aileler

Satir (2016)'ya göre sağlıklı ve işlevsel olan ailelerde gözlemlenebilecek ilişki biçimleri şunlardır;

Aile üyeleri birbirleriyle iletişim kurarken rahat ve dolaylı olmaksızın fikirlerini paylaşabilirler.

- Aile içinde var olmuş kuralları koşullara ve durumlara göre esnetebilir ve kolaylıkla uyum sağlayabilirler.
- Sağlıklı ve işlevsel aile olarak tanımlanabilecek ailedeki her bireyin özdeğeri yüksektir. Herkes kendini ve diğerlerini öz seviyesinden kabuldedir.
- Ailenin stres dönemlerinde (yeni çocuğun doğumu, boşanma, (evden) ayrılık, sağlık problemleri, ölüm, ekonomik kayıplar, emeklilik, akademik başarısızlık, vb.) strese sebep olabilecek unsurları tanımlayabilir, yeni olasılıklar yaratabilir ve her bireye seçme hakkı verebilirler.
- Değişimlere, yeni bilgilere, yeni farkındalıklara ve yeni olasılıklara açık ve gönüllüdürler.

- Toplum ile olan ilişkilerine bakıldığında bağ kurmakta açık ve ümitlidirler.
- Kendileri ve diğerlerine karşı dürüst, anlaşılır ve belirgin bir iletişim biçimi kullanırlar.

Diğer yandan Nystul (1993), işlevsel ailelerde görülebilecek özellikleri bizlerle paylaşmaktadır. İlk olarak duygularını tereddüt etmeden dürüstçe ifade edebilmelerinden söz etmektedir. İfade eden kişinin karşısında da duygularını anlayan kişilerden bahsetmektedir. Ailede bireyler birbirlerinin duygularını anladığından emindirler. Farklı fikir ve duygusal tepkilere sahip olmuş olsalar bile bu farklılıkları saygı ile karşılayıp, bu farklılıkları avantaja çevirmek için birbirlerine cesaret vermektedirler. Ortak yaşam amaçları doğrultusunda temel ihtiyaçlarını (maddi/manevi) karşılama noktasında işbirliği içerisindedirler. Zaman zaman hayatın ciddiyetinden sıyrılıp mizah kapasitelerini kullanarak eğlenebilirler. Stres durumlarında çözüme ulaşmada herkesin söz hakkı vardır. Aile üyeleri iyi yaptıkları şeyler noktasında birbirlerini takdir etmede çekingen davranmazlar. İşlevsel ailelerde savunma hali gerekmediği için sağlıklı iletişim biçimleri kullanılır. Birlikte kaliteli zaman geçirme olasılıkları çok daha fazladır (Nazlı, 2018).

Gladding (2015) işlevsel aileleri birkaç başlık altında toplamıştır. Bunların başında etkin iletişim örüntüleri olduğunu savunmuştur. Devam eden işlevlerde ise bağlılık, spiritüellik, inanç, birbirlerine bağlı olmaları, birlikte vakit geçirmeye istekli ve gönüllü olmaları, stres veren unsurları olumlu yönetebilmeleri, cesaretlendirme, açıkça belirlenmiş roller ve sınırlar olarak ifade etmiştir.

Tütüncüoğlu ve Balkan (2012) ise ailenin işlevlerini, bireylerin duygusal ve fiziksel olarak kendilerini koruyabilmeleri için gereksinim duydukları sevilme, şefkat ve ilgi görme, bakımlarının karşılanabilmesi gibi ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir ortamın olduğunu ifade etmiştir.

İşlevsel Olmayan Aileler

Satir (2016)'ya göre sağlıksız ve işlevsel olmayan ailelerde gözlemlenebilecek ilişki biçimleri şunlardır;

- Aile bireyleri birbirleriyle iletişim kurarken direkt olmayan ve karmaşık bir dil kullanabilirler.
- Değişim ve yeni olasılıklar karşısında katı, çekingen ve reddedicidirler.

- Kriz dönemlerinde dayanışma alt yapıları olmadığı için aile üyeleri kendilerini yalnız, zayıf ve mutsuz hissedebilirler.
- Birbirleriyle duygularını ve düşüncelerini paylaşma konusunda tereddüt yaşayabilirler hatta bazen paylaşmayabilirler.
- Toplumda olup bitene karşı suçlayıcı, korkak veya tamamen alttan alıcı şekilde tavırlar takınabilirler.
- İşlevsel olmayan ailelerdeki bireylerin özdeğeri düşüktür. Kendilerine ve diğerlerine karşı dürüst olamayabilirler.

Frude (1991)'e göre işlevsel olmayan ailelerde en çok rastlanan iki tür ilişki biçimi vardır. Birincisi iç içe geçmiş ilişki biçimi (enmeshment), ikincisi ise kopuk ilişki biçimi (disengagement)'dir. İç içe geçmiş ilişki biçimini gözlemlediğimiz ailelerde aile üyeleri birbiri hakkında aşırı derecede söz hakkı sahibidir. Bireysellik ve özgürlük ihtiyaçları görmezden gelinir. Kriz durumlarında ortak çözümdense daha baskın olan bireyin kurtarıcılığı kabul görür. Bu nedenle de iletişim daha sınırlı ve anlamlandırma, birbirinin yerine karar kılma daha yoğundur. Kopuk ilişki biçimi görülen ailelerde ise daha çok özerklik ön plandadır. Bu özerklik tamamen diğer aile üyelerinin ihtiyaç ve duygularına kayıtsız kalma ile ilgilidir. Böylece bir kaos durumunda birbirlerine yardımcı olamazlar. Çünkü aslında nasıl yardımcı olabileceklerini, nasıl iletişim kurabileceklerini daha önceden deneyimlememişlerdir (Nazlı, 2018).

Tüm bu ilişki biçimlerinden yola çıkarak aile işlevselliği yıllardır bilim insanları tarafından incelenmekte olan bir alan haline gelmiştir. 1950'lerin ortalarında aile içinde ortaya çıkan yoğun işlevsizlikler ışığında araştırmacılar bunu anlamlandırmak istemiştir. Madde kullanımı, depresyon, alkol bağımlılığı, ekonomik krizler ve uyum sorunlarıyla birlikte bu işlevsizliklerin ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu araştırmalar sonucunda özetle aile içi iletişimin etkilenmesinde psikiyatrik bozukluklar ve aile yaşam döngülerinde belirginleşen değişiklerin etkili olduğu görülmüştür (Kasatura, 2019).

Nazlı (2018)'nın aktardığına göre, 90'ların başlarını takip eden yıllarda Trute (1990) ve Rautava, Lehtonen, Helenius ve Sillanpää (1995), araştırmalarında özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin aile işlevselliğinin ciddi oranda etkilendiğini kaydetmiştirler.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aileler

Çocukların aileye katılmasıyla birlikte, iki kişiden oluşan aile farklılaşmaya başlar. Anne babalar aileye yeni katılacak olan bebeğin varlığını öğrendikten sonra hayallerini sağlıklı bir bebek yönünde kurmaya başlar ve planlarını beklentilerini bu doğrultuda şekillendirmeye başlarlar. Aileler çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişebilmesinde etkili role sahip en önemli kaynaklardır. Bebeğin aileye katılması her aile için beraberinde bir yandan olumlu değişimler gösterirken diğer yandan da olumsuz değişimlere sebep olabilir. (Miller ve Myers-Walls, 1983). Bu değişimlerden en başlıca olanları eşlerin karı koca iken birbirlerinden beklentileriyle anne-baba iken beklentilerinin bambaşka olmasıdır. Aynı zamanda yakın çevrelerindeki destek sistemlerinden, geleceklerinden, devletten ve hatta toplumdan bile beklentileri farklılaşmaktadır. Bütün bu değişiklikler aileler için çok zorlayıcı ve baş etmesi güç bir duruma dönüşebilir (Kaner ve Bayraklı, 2010). Diğer yandan da bilindiği üzere aile çocukların gelişimine katkıda bulunan en önemli güçtür (Zarrett ve Lerner, 2008). Bu değişimler dolayısıyla bu katkı bazı durumlarda olumlu etkilere neden olabileceği gibi bazı durumlarda da olumsuz etkilerinin olabileceği söylenebilir. Anne babanın çocukla kurduğu bağ bebeğin güvenli bir şekilde büyümesine olumlu yönde katkı sağlar (Saisto, Salmela-Aro, Nurmi ve HalmesmÄki, 2008). Erken dönemde kurulan bağ çocukların sosyal, bilişsel gelişim ve akademik performans açısından okul hayatlarını dahi etkileyebilmektedir (Jakes ve DeBord, 2010). Bu bağ özellikle engelli çocuklarda büyük önem taşımaktadır. Ailenin her üyesinin bireysel özellikleri güçlenebilir veya aile birimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Christian, 2006).

Alan yazın incelendiğinde aile işlevselliğini büyük ölçüde kaosa sokan, niteliğini kaybetmesinde büyük önem taşıyan birçok stres unsurunun olduğu kanısına varılmıştır. Bu stres unsurlarından biri de özel gereksinimlere sahip bir bebeğin aile sistemine katılması olarak karşımıza çıkmaktadır (Avşaroğlu ve Gilik, 2017; Fırat, 2016; İlhan, 2017; Kocakaya ve Çalık, 2018; Özyurt ve Öztürk, 2016; Tütüncüoğlu ve Balkan, 2012). Zaten hali hazırda aileye girebilecek her yeni üye aile işlevselliği ve iletişimi tehdit eden bir unsurken bir de bu üyenin özel gereksinimli olduğu bilgisi bu özel gereksinim her ne türden olursa olsun aile sistemini kaosa sokabilecek ciddi bir stres unsurudur (Fırat, 2016).

Özel gereksinimli bir çocuğun aileye katılımı ile başlayan bu süreçte ailenin yaşam biçimi, duygu ve düşünceleri, olanakları, aile içi ve dışı ilişkileri yani kısaca bütün

hayatı değişmektedir. Çocuğun motor gelişimleri, zihinsel gelişimi, dil gelişimi, sosyal ve duygusal gelişimi gibi konularda çocuğun ilk eğitimcisi mutlaka aile olmalıdır. Bu süreçte aileler de bu durumu kabullenmeleri ve bu durumla başa çıkabilmeleri ve bu durumla yaşamayı benimsemeleri adına desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Ailelerin çocuklarının özel gereksinime sahip olduğunu öğrenmesi hali hazır büyük bir stres unsuru iken bu sürecin beraberinde getirdiği başka zorlayıcı durumlarla da karşılaşabilirler (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017; Hair, Tatham, Anderson ve Black, 1998; Küçüker, 1997). Özel gereksinimli çocukların aileleri psikolojileri açısından karşılaştırılmış olup anne rolünün psikolojik olarak bu durumdan daha çok etkilendiği düşünülse de istatiksel olarak bakıldığında anne rolü ile babanın üstlendiği rol arasında bir fark görülmediği araştırmalara rastlanmıştır. Literatürde ise annelerin bu durumdan daha çok etkilendiği gözlemlenmiştir. Bir çocuğun özel gereksinime ihtiyaç duyması durumunda, ailenin yapısına bağlı olarak (örneğin; ailenin büyüklüğü, doğum sırası, evde bulunan yetişkinlerin sayısı) çocuğunda özellikleri (örneğin gereksinimin türü, büyüklüğü, ciddiyeti, tanının konulduğu başlangıç yaşı) düşünüldüğünde aileler alışılmadık tepkilerde bulunabilirler. Aileleri etkileyebilen diğer özellikler aile içindeki bireylerin problem çözme yetenekleri, fiziksel ve ruhsal sağlık, iletişim ve motivasyon düzeyleridir (Hjemdal, Vogel, Solem, Hagen, ve Stiles, 2011; Turnbull, Turnbull, Erwin, Soodak, ve Shogren, 2011).

Alan yazın incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin çocukları gündelik stres kaynaklarından farklı olarak ifade edilmektedir. Bu durumu kişilerin vücut bütünlüklerinin ve sağlıklı aile yaşantı devamlılıklarının sürekli olarak sekteye uğraması bakımından, aileler için travmatik deneyim olarak değerlendirilebilmektedir (Ardıç, 2013; Uğuz, Toros, İnanç, ve Çolakkadıoğlu, 2004). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (DSM) ‘nın yeniden gözden geçirilmiş dördüncü baskısında travmatik yaşantılar "gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da kişinin kendisinin ya da bir başkalarının fizik bütünlüğüne karşı tehdit veya tehdit unsuru içeren, bir olaya tanık olmuş olması ya da böyle bir olayla karşı karşıya gelmiş olması" olarak tanımlanmış; bu yaşananlar karşısında kişide çok belirgin bir şekilde çaresizlik, korku ve dehşet duygularının ortaya çıkabileceğinden söz edilmektedir (DSM, 2000). DSM V'te ise örseleyici teriminin travmatik terimi olarak kullanılması tercih edilmiş; bu tanımlamada önceki tanımlamaya ek olarak "yaşananların iyi olmayan ayrıntılarıyla tekrarlayıcı bir biçimde ya da aşırı derecede karşı karşıya kalma" ifadesine yer verilmiştir

(DSM, 2013). Karşı karşıya kalınan travmatik yaşantılar tüm olanlara ek olarak travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini ve devamında da yetersizlik, çaresizlik, engellenmişlik ve umutsuzluk duygularını beraberinde getirir (Ehlers, Mayou, ve Bryant, 1998).

Travmatik yaşantılar sonucunda bir takım travma sonrası stres belirtileri görülebilmektedir. Örneğin tekrar tekrar yaşama (kabuslar ve yoğun düşünme), kaçınma (olayı konuşmaktan ve hatırlatıcılardan rahatsızlık duyma, duygusal olarak tepkisizlik ya da aşırı tepkiler) ve huzursuzluk ve sürekli olarak tetikte olma hali çok sık bir şekilde görülebilmektedir (DSM, 2000; Gürgan, 2006). Bu belirtilerin bazılarını özel gereksinimli çocuğa sahip aile üyelerinden birinde ya da bir kaçında görebilmekteyiz. Çünkü ailenin özel gereksinim gerektiren bir çocuğa sahip olması ailenin bütünlüğünü olumsuz yönde etkileyebilir. (Gürgan, 2006).

Özel gereksinim gerektiren çocuğa sahip ailelerin sorumlulukları, özel gereksinim gerektirmeyen çocuğu olan ailelere kıyasla büyük farklılıklar gösterir. Ailenin bu sorumluluğu özel gereksinimin ortaya çıkması ile başlayıp; topluma bağımsız olarak katılabilme durumuna kadar gelmektedir. Bu süre zarfında aileyi bekleyen bazı sorunlar ortaya çıkabilir. Çocuklarının tanı almasının ardından, özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuklara sahip olan ailelerde bilinmeyen bir yolculuğa doğru adım atıyormuş hissi oluşmaya başlar. Bu beraberinde stresli günleri, kaygıları ve yaşamlarını tekrar sorgulama ve suçlamayı beraberinde getirir ki yaşam kaliteleri de bu durumdan etkilenebilir. Bu şartlar ailelerde çok yüksek oranda baskıyı beraberinde getirdiğinden yaşamsal önemi olan pek çok durum için değişiklikler yapmaya ve farklı arayışlar sergilemeye başlarlar. Psikolojik olarak dayanıklılığa sahip olan ve bu beklenmedik durumla baş etmeyi başarabilen ve hızlı bir uyum sürecine giren ailelerde dalgalarla beklenmedik durumlara sürüklenseler de posttravmatik büyüme olarak bilinen pozitif büyüme meydana gelebilmektedir (Gürgan, 2006).

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Yaşadığı Zorluklar

Anne babalığı farklı düzeylerde zorlayacak birden çok faktörden söz etmemiz mümkündür. Birincisi ailelerin ruhsal, bilişsel ve duygusal süreçleridir, ikincisi aileler tarafından algılanan anne baba olma becerisidir (Bluth, Roberson, Billen, ve Sams, 2013). Bir diğer etkileyen faktör, ailelerin finansal ve ekonomik düzeyleri, içinde yaşanılan toplum ve elde edilebilen profesyonel destektir (Bluth vd.,2013). Bazı ailelerde

posttravmatik stres bozukluğu yaşamadan karşılaştıkları zorluklarla baş etmekte zorlanırlar (Lundman, Strandberg, Eisemann, Gustafson, ve Brulin, 2007). İçinde bulunulan bu durum ve sürekli özel gereksinime ihtiyacı olan çocuğun varlığı anne baba olan bireylerin adapte olma ve başa çıkma beceri ve süreçlerini olumsuz yönde etkiler (Hjemdal vd., 2011). Bu olduğunda aileler sinirlilik, düşmanlık gibi davranışsal reaksiyonlar gösterebilmekte ve bu durumlar sosyal izolasyonla sonuçlanabilmektedir. Ayrıca flasbacklar, yüksek düzeyde kaygı ve korku da yaşayabilmektedirler. Anne babalar uykusuzluk ve karabasanlarda yaşayabilmektedir, bu sebeple yaşam kaliteleri olumsuz yönde etkilenip, uyku bozuklukları yaşayabilmektedirler (Hawley, 2000). Son olarak anne babalar duygusal açıdan kendilerini uzak hissedebilir veya düşüncelerde bir içe dönme görülebilir. Bu durumda anne babaların semptomlar ve bunların köklerine yoğunlaşacak profesyonel bir terapötik yardım almaları gerekebilmektedir (Grotberg, 1995).

Bu açıklamalarla bağlantılı olarak Akçatepe (2009) özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin günlük yaşantılarında yaşayabilecekleri bazı duygusal problemleri dokuz sebeple ilişkilendirmekte ve sebepleri şu şekilde ifade etmiştir;

1. Ailede yer alan tüm üyelerin özel gereksinime sahip çocuğa dair "normal, sağlıklı çocuk" beklentilerini yok edememeleri ve çocuğu olduğu hali ile kabul edememeleri,
2. Anne babanın gerek diğer aile üyelerine gerekse sosyal çevrelerindeki kişilere çocuğunun özel durumunu söyleyememeleri,
3. Sürecin başından itibaren sahip olunan özel gereksinimle ilgili doğru ve sağlıklı bilginin edinilememesi,
4. Çocuğun özel gereksiniminden kaynaklanan sağlık ve davranış problemleri ile başa çıkarken ailenin maddi manevi tüm kaynaklarını özel gereksinimli çocuğa ayırması sebebi ile kişinin kendine ve ailesine kaynak ayıramaması,
5. Ailenin yanlış tanılaması ya da yüzleşememesi dolayısıyla erken tanılamanın gecikmesi,
6. Sosyal sistemde yer alan kişilerin çocuğa yönelik olumsuz davranış ve tutumları,
7. Pek çok farklı alandan uzman ile görüşmek istenilmesi,
8. Sahip olunan özel gereksinim için en uygun eğitim programının ve eğitim ortamının netleştirmesine ihtiyaç duyulması ve
9. Özel gereksinimli çocuğun gelecekteki yaşantısına yönelik kaygılarının olması.

Cuzzocrea ve arkadaşlarının (2013) öne sürdüklerine göre ailede özel gereksinimleri bulunan bir çocuğun olması, özel gereksinimli çocuk bulunmayan aileye göre aile işlevselliği bakımından daha fazla risk altındadır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip bir aileyi bu durum oldukça endişelendirebilir. Özellikle de özel gereksinimli üyenin olası temel bakım ve gereksinimlerini karşılayamayacak durumlarda olan aileler için bu iş çok daha kaygı verici bir hal alabilir (Ersoy ve Çürük, 2009).

Doğan (2015)'a göre aileye normal gelişime sahip bir üyeye görece özel gereksinimlere sahip bir üye katılması koşulu, stabilini/rutin dengesini koruyan bir sistemi bazen temelli bazen de kısa süreli sarsıntılara sebebiyet verecek duruma getirebilir.

Gebeliğe dair tüm bu koşulları sağlama çabası içindeki çift gebelik öncesi, süreci ve sonrasında büyük heyecan ve hayallerle bekleyiştedirler. Bu beklentiler kimi zaman çiftin kendi beklentileri kimi zaman toplumun çiftten beklentileri kimi zamanda her iki ebeveynin de beklentileri şeklinde karşımıza çıkabilir. Gerçekleşecek olan doğum tamamıyla normal koşullara uygundur. Ancak koşullar normal gelişimin aksini gösterdiğinde sözü edilen tüm sistem tam anlamıyla bir kaosa dönüşebilir. Bu durumda bir sistem olarak ailedeki her bireyi farklı oranlarda da olsa etkiliyor olacaktır. Bu kendini yoğun kaygı olarak gösterecektir. Bunun beraberinde çifti beklentilerinin tam aksi bir sisteme uyum sağlama süreci beklemektedir. Normal gelişim gösteremeyen çocuk ailenin beklentilerindeki gibi gerekli "bebek, çocuk" rolünü yerine getiremez. Bu da ailenin karşılaşmayı hiç beklemedikleri bir sisteme uyum süreçlerini biraz daha uzatacaktır (Avşar ve Gilik 2017; Doğru ve Arslan, 2008; Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015).

Süreci yönetmeyi ve sürece uyum sağlamayı zorlaştıran başka stres faktörleri de vardır. Avşar ve Gilik (2017) bu olası stres faktörleri; Byrne ve Cunningman (1985), Damiani (1999) ve Evcimen (1996)'den aktardıklarına göre karşılaştıkları zorlukları fiziksel, ekonomik ve psikolojik olarak ifade etmişlerdir. Bunun beraberinde ailedeki özel gereksinimli üyeyi anlamlandıramayan ya da yaşı itibariyle anlamayan kardeşin olması, ailelerin uygun yol ve yöntemleri bulmakta zorlanmalar yaşaması, ailelerin çocuklarının geleceğine dair endişelenmesini gerektirecek koşullarda yaşaması, çocuğuna uygun eğitimi ve uzman eğiticileri bulmada güçlükler çekmesi, sosyal çevresinden aldığı olumsuz tepkilerle baş etmeye çalışması (akrabaları, arkadaşları, komşuları, toplumsal

hayattaki diğer insanlar, vb.) ve sosyal desteğin yeterince olmaması koşulları da özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde strese sebep olan faktörler arasındadır (Avşaroğlu ve Gilik, 2017; İlhan, 2017; Kumaş ve Sümer, 2019).

Aileler için özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, yaşamlarının en zorlayıcı deneyimi olabilir. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olan ailelerin ilk deneyimledikleri duygu genellikle hayal kırıklığıdır. Bu duyguya yoğun kaygı eşlik etmektedir. Bu durumdan sorumlu bir kişi ararlar. Bu suçlu bazen doğumda kişilere eşlik eden sağlık çalışanı iken bazen kendisi, eşi, yakınları, hatta eğitimciler bile olabilir. Sahip olunan engelin tam olarak ne olduğuna dair tanı konsa bile yaşamakta oldukları bu duygusal süreçler değişmez. Bazı aileler için bu süreçleri atlatma ve durumu kabul etme birkaç ayı bulabilirken bazı aileler için yıllar alabilir. Bir kısım aile ise çocuklarının durumunu hiç kabul edemez.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere yönelik araştırmalarda bu stresli süreci açıklamak için pek çok model ortaya konulmuştur. Bunlardan ailelerin tepkilerini açıklayan dört model vardır. Bunlar (Akkök, 1997)

1 – Aşama Modeli: Ailelerin birçok süreçten geçtiğini varsayarak kabul aşamasına geldiğini söyleyen modeldir. Modele göre özel gereksinim gerektiren bir çocuğu olduğunu öğrenen aileler ilk tepki olarak duygusal karmaşa içindedirler. Devamında üzüntü, kızgınlık, reddetme, suçluluk, aşırı tepki, hayal kırıklığı ve yas gibi duygular deneyimlemektedirler. Bu duygusal tepkilerin beraberinde "Ne/Neler yapabilirim?" sorularına cevap arayışı gelebilmektedir. Bu aşamada alınan cevaplarla duruma uyum sağlama ve alışma gerçekleşebilir ve daha iyi olabilmek için daha fazla bilgiye ve beceriye ulaşmaya başlamaktadırlar.

2 – Sürekli Üzüntü Modeli: Bu modele göre ise aileler yaşadıkları problemlere ve çevresel/toplumsak tepkilere yönelik olarak devamlı üzüntü ve kaygı duyguları deneyimlemektedirler. Çocuğun özel gereksinime ihtiyaç duyduğunun kabulü farkındalığı ve üzüntü duygusu aynı anda seyir gösterebilir ve ailenin sürece uyumu bu şekilde gelişim gösterebilir.

3 – Bireysel Yapılanma Modeli: Bu modelde duygulardansa mantık çok daha ön plandadır. Kabul sürecinde ailelerin duruma yönelik düşünceleri, algıları ve yorumlarına açıklama getirilmektedir. Aileler içinde bulundukları kültürel yapı ve sosyal çevrenin

değer yargıları çerçevesinde özel gereksinimli çocuğa dair sağlıklı ya da sağlıksız yaklaşımlarda bulunurlar. Özel gereksinimi olan bir çocuğun doğumu, öncesinde var olan yapılara uymadığında aile yoğun bir kaygı yaşar. Bu şok döneminin ardından aile, tekrar bir yapılanma sürecine girerek, kendilerine ve çocuklarına ilişkin yeni ve farklı yapılar oluşturmaya başlar.

4 – Çaresizlik, Güçsüzlük ve Anlamsızlık Modeli: Özel gereksinimi olan bir çocuğa sahip ailelerin deneyimlediği duygular, yakın çevrenin tepkileriyle çok yakından ilişkilidir. Çevrenin, özel gereksinimli çocuğu olumsuzluk ve çaresizlik içinde algılanması ve karşılaması durumunda ailelerinde benzer şekilde karşılayacağı düşünülmektedir. Çaresizlik ve güçsüzlük, özel gereksinimi olan yeni bir bebeğin doğumunda tüm aileler tarafından yaşanabilecek bir duygu olmakla birlikte, yakın çevrenin çocuğa karşı tepkileri, ailelerin tepkilerini ve duygularını şekillendirebilmektedir.

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip aileler, kendilerine özgü bir kaygı yaşamaktadırlar. Bu kaygı özel gereksinimli bir çocuğa annelik – babalık etme ile ilgili bir kaygıdır. Aileler böyle bir çocuğun doğumu ile karmaşık duygular yaşamakta, durumu kabullenene kadar belli bir süreçten geçmektedirler.

Bu modeller arasında en fazla karşılaştığımız model aşama modelidir. Elizabeth Kübler-Ross (1969)'a ait olan aşama modeli temelinde ölümcül hastalığa sahip olan ve bu hastalıkların getirdiği psikolojik zorluklarla baş edemeyen hasta ve yakınlarının deneyimlediği süreçlerin bulunduğu bir modeldir. Bu modelde ölümle sonuçlanabilecek hastalıklarla baş eden kişilerin ve bu kişilerin yakınlarının baş etmesi gereken çok fazla duygudan söz edilmektedir. 1993 yılında da aynı şekilde özel gereksinimli çocukların aileleriyle çalışan çalışmacılar fiziksel bir kayıp olmasa da duygusal bir kayıp için benzer duyguların deneyimlediğini kaydetmiştir. Çünkü bu kayıp "ideal ve sağlıklı" bir şekilde beklenen bir bebeğin kaybı ile ilgilidir. Tıpkı sağlıklı hayatın kaybını yaşamakta olan kanser hastaları gibi hastalıklara sahip olan bireyler gibi. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan aileler bu modelde yer alan beş duygu evresini de deneyimlemektedirler. İlk olarak şok ve inkâr evresi kendini göstermektedir. Devamında ikinci olarak öfke, kızgınlık evresi yerini alır. Aile "neden ben, biz, vs." sorularıyla baş etmeye çalışır. Üçüncü olarak pazarlık evresini deneyimlerler. Dördüncü evre olan depresyon ve umutsuzluk evresi ise duygusal olarak en fazla yıpratan evredir. Ve ailelerin tümünün en nihayetinde son evre

olan kabul evresine ulaşmasını isteriz ve bekleriz. Aşama modelinin evreleri aşağıda verildiği şekildedir.

1. Şok ve İnkâr: Aileler çocuklarının özel gereksinimli olduğu ya da olabileceği şüphesini ilk fark ettikleri anda bu evreyi deneyimlemeye başlarlar. Bu şüphe beraberinde aksi yönde bir sonuç çıkabilmesi için bir umut taşır. Bu umut için kişiler bazen birden fazla doktor birden fazla özel eğitim uzmanı ve birden fazla kanıta ihtiyaç duyarlar ve tüm bu araştırmalar sürerken aile, yoğun mutsuzluk ve bazen bu mutsuzluğun yarattığı çaresizlik duyguları içerisindedirler. Birde tüm bunlara çevresel faktörlerin yarattığı suçluluk duyguları eklenebilir. Tüm bu duygularla baş etmek yerine var olan gerçeği reddetmek çoğu zaman kullanılan başa çıkma stratejisidir. Şok ve inkâr evresinin ailelere ne kadar süre eşlik edeceği tamamen aileden aileye değişkenlik göstermektedir. Bu durum ailelerin aylarını alırken bazen de yıllarını alabilir. Ancak ailenin işlevselliği ile ters orantılı olarak evrelerde kalma süresi etkilenebilmektedir yani aile işlevselliği (iletişim, duygularını açıkça ifade edebilme, belirgin sınır ve roller oluşturma, vb.) arttıkça evrelerde kalma süresi azabilmektedir.

2. Öfke: Öfke aşamasına gelen aileler şok ve inkâr aşamasındayken edindiği bilgiler ve tecrübeler ışığında bazı anlamlandırmalar edinmiştir. Bu anlamlandırmalar kişilerde üzüntü duygusuna eşlik eden, ikincil duygu olarak karşımıza çıkan öfke duygusuna sebep olmaktadır. Bu öfke bazen özel gereksinimli çocuğa, eğer varsa özel gereksinimli olmayan çocuğa, kişilerin kendi ailelerine, sosyal çevresinde bulunan arkadaşlarına ve diğer ailelere, bazen uzmanlara ve en sonunda da kişilerin kendilerine yönelttiği öfke olarak karşımıza çıkabilmektedir. Aileler "Neden böyle bir şey beni buldu?, Neden ben?" sorusunun cevabını geçmiş yaşantılarında olmuş olabilecek bazı talihsiz olaylara atfedebilirler. Bu atıflarda öfke duygusunu kişinin kendisine yöneltmesi için uygun bir kaynak yaratabilir. Kişi tüm bunları içinde yaşamakta olduğu kaybın etkisi olan üzüntü, keder, kaygı, utanç, suçluluk, başarısızlık ve öfke ile baş edebilmek uğruna deneyimlemektedir.

3. Pazarlık: Pazarlık aşamasında olan aileler önceki aşamalara kıyasla çocuklarının sahip olduğu özel gereksinim hakkında çok daha güvenilir bilgilere sahiptir. Bu bilgiler ışığında çocuğunu "kurtarabileceğine", çocuğunun "iyileşebileceğine" inanmaktadır. Bunun içinde hem duygusal olarak hem de ekonomik olarak neredeyse tüm

kaynaklarını kurtarmak ve iyileştirmek için seferber eder. Bu amaç uğruna en doğru bilgiyi edinmek için alanında uzman kişilerle istişare eder, eğitimler alır, kendisi gibi özel gereksinimli çocuğu olan aileler ile tanışır ve tüm bunları yaparken maddi ve manevi olarak kendiyle pazarlık halindedir.

4. Depresyon ve Mutsuzluk: Depresyon doğası gereği kişilerin hayatında belli olayların öncesinde ya da sonrasında yaşayabileceği psikiyatrik bir tanıdır. Depresyon aşaması bir sürecin semptomlarından biridir önceki üç evrenin sonucu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Yani aile şok ve inkâr, öfke, pazarlık aşamalarındaki çabalarının sonucunu alamadığında umutsuzluğa kapılıp depresyona girebilir. Depresyon aşaması bu anlamda kritik bir öneme sahiptir. Artık aileler idealleştirdikleri çocuğun kaybı ile yüzleşmek zorunda kalırlar. Ve bu yüzleşme ile başa çıkıp ya da çıkamadıkları bize kabul evresine ulaşıp ulaşamadıklarını ifade eder. Bu aşamada yine aile içindeki kaynaklar, dışardan alınabilecek yardımlar etkili rol oynar.

5. Kabul: Ross'unda kendi hastalarında ve hasta yakınlarında gözlemlediği kabul evresi tüm duygusal tepki sürecinin son aşamasıdır. Bu aşamada özel gereksinimli çocuğu olan aileler çocuklarını tüm yönleriyle kabul eder ve içinde bulundukları durumun gerektirdiği tüm işlevleri yerine getirmeye hazırdırlar. Hissettikleri yoğun kaygı, üzüntü, öfke, çaresizlik ve suçluluk duygularıyla yüzleşme, yüzleştiği duygularıyla sağlıklı bir şekilde başa çıkma aşamasıdır. Bu aşamaya gelen aileler çocuklarının güçlü yönlerini fark eder ve daha ağırlıklı olarak çocuklarının yapamadıklarından çok yapabildikleriyle ilgilenirler. Çocuklarının özel gereksinimlerine dair doğru ve etkin bilgilere sahiptirler ve bu gereksinimin getirdiği güçlüklerle baş ederken duygusal olarak olumsuz hissetseler de bunu fark edip çözüme yönelik davranışlarda bulunurlar. Sosyal çevreleriyle bağlantı kesmemekle beraber çocuklarıyla vakit geçirebilmektedirler (Aksoy, 2016 ve Kübler-Ross, 2014).

İletişim kavramı

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları bu süreçlerin hem içe dönük hem de dışa dönük olumsuz etkileri söz konusudur. Önceki bölümlerde değinilen kavramlar, aile üyelerinin her birinin iç dünyalarında yaşamakta oldukları süreçlerden bahsedilmiştir. Ancak insanın iç dünyasında olup bitenlerin bazen istemli bazen de istemsizce dışa vurduğu davranış biçimleri söz konusudur. Özellikle de stres yaratan bir durumla mücadele edilen süreçlerde kişinin kendisiyle olan ilişkisinde, yakın ve uzak

çevresiyle olan ilişkisinde bu davranış biçimleri rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Çalışmamız kapsamında baktığımızda ise özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde de bireylerin ilişki içinde oldukları ortam ve kişilerle olan iletişimleri kişilere dair bize en fazla bilgiyi verebilecek unsurdur. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerde en fazla üzerinde durulması gereken ve önemli süreçlerden birisi de her bir bireyin kendisiyle ve diğerleriyle iletişim kurma biçimleri ve iletişim becerileridir. İletişim, duyguları, düşünceleri ve görüşleri başkalarıyla paylaşma durumudur. Bu kavram, kişisel olarak sözlü veya yazılı şekilde yapılabilir. Grup halinde yaşıyoruz ve insan tüm zamanlarda sosyal bir varlık olarak kabul görmektedir. Sosyal ihtiyaçlar, düşünceleri başkalarıyla paylaşmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu durum iletişim olarak adlandırılabilir. Bu iki yönlü bir süreçtir. İletişim, etkileşimi motive eder, bilgilendirir, önerir, uyarır, davranışları değiştirir ve daha iyi ilişkiler kurar, etkileşimi anlamlı kılar ve kişileri kendini anlatabilme durumudur. İletişim, bir iletişimcinin yetkin, basit, açık, içtenlikle ve dinamik olarak iletişim kurabilecek kadar etkili olduğu durumlarda etkilidir. Etkili iletişim, alıcı bunu kabul ederse, yani bir dinleyici veya okuyucu anladığında, tepki verdiğinde ve öğrenme davranışını şekillendirdiğinde başarılı olarak adlandırılabilir. İletişim kelime olarak, "ortak" anlamına gelen Latince "komünist" kelimesinden türetilmiştir, yani paylaşmak, göndermek, iletmek, yazmak, ilişkilendirmek ve iletişim kurmak anlamına gelir (Ertürk, 2016).

Diğer etimolojik kaynak, "iletişimin", "vermek" veya "katılım" anlamına gelen Latince "communicare" den elde edildiğinden bahseder. Bu kelime genellikle farklı insanlara farklı şeyler ifade etme durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, iletişimi karşılıklı olarak fikirleri ve duyguları paylaşma olarak tanımlayabiliriz. Etkileşimi içerdiği için, tüm deneyimler ortak bir mesleğe dönüşene kadar fikir alışverişini teşvik eder (Ertürk, 2016).

İletişim, sözel olan ya da olmayan mesajları içinde barındıran bir alışveriş sürecidir. Bu sürekli bir süreçtir. İletişimin ön koşulu bir mesajdır. Bu mesaj, bazı ortamlardan alıcıya iletilmelidir. Bu mesajın, alıcı tarafından göndericinin amaçladığı şekilde aynı şartlarda anlaşılması zorunludur. Bir zaman dilimi içinde cevap vermeli. Böylelikle, iletişim iki yönlü bir süreçtir ve alıcının mesajın kendisi tarafından ne kadar iyi anlaşıldığı konusunda göndericiden geri bildirim olmadan tamamlanmamıştır. (Akyol, 2000).

İletişim, beyan edilecek ve aktarılacak olan bütün bilgilerin fikirlerinin ve duyguların sözlü ve ya sözsüz biçimde bireyler arasında ya da topluluklar arasında transfer edilme, iletilme süreci olarak kabul edilmektedir. (Güçlü, 2003). İletişim, kişinin kendinde oluşabilecek dengesizlik halini düzeltebilmek adına, ihtiyacın tam olarak kodlaması ve dışarıya ileti vermesi haliyle başlayan bir süreçtir (Gordon, 1993). İletişim olgusunun başka bir aktarımı da, iki sistem içerisindeki her tarz bilgi alışverişi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Dökmen, 1994).

Çoğu insan, iletişim için gerekli olan fiziksel konuşma yeteneğiyle doğarken, bazıları ise ancak özel çabalar sarf ederek iyi bir şekilde iletişim kurabilmektedirler. Yani iletişim, sonradan öğrenilebilen de bir beceridir. Çoğu zaman, kişiler arası iletişim kurmak hafife alınmaktadır, öyle ki bazen kişiler arası iletişim sürecinin gerçekte ne kadar karmaşık olduğu reddedilemez bir gerçektir. Tarihler boyunca insanlar iletişim, etkileşim içine girebilme ihtiyacındadırlar. Bu iletişimde olma ihtiyacı, kişilerin durumlara göre değişiklik gösteren görüş ve fikirlerinin doğrudan ifade edebilmesinin yanı sıra var olan bilgi alışverişi olarak da tanımlanabilmektedir.

İletişimin bir diğer özelliği ise ortak bir anlayış sağlamasıdır. İletişim kavramıyla birlikte yıllar içinde birçok kavram ve yaklaşım kendini göstermeye başlamıştır. Bu kadar ilgi gören bir kavram olmasındaki en önemli sebeplerinden biri de bahsi geçen ortak anlayış sağlama özelliğidir. Ortak anlayış toplumumuzda ve günümüzde pek çok işlevi beraberinde getiren bir olgudur. Buna örnek olarak ise herhangi bir işletmede bulunan personel ve yönetici arasındaki iletişimin ortak anlayışa dayanamaması işleyişte çok ciddi sorunları beraberinde getirmesi olabilir. (Cüceloğlu, 2002).

Cherry (1957)' e göre iletişimin toplumsal bir ayağı söz konusudur. Ayrıca iletişimin varlığı ile insanların kendi aralarında var olan enformasyon (bilgi) dağılımını yerine getirmektedir. Bireylerin ve toplumların en temel ihtiyacı ve hakkı olan haber/bilgi sahibi olma, olup biten veya işleyişle ilgili bilgilenme işlevi için iletişim araçlarının kullanılması gerekmektedir. İletişim için uluslararası arenaya baktığımızda da karşımıza çıkan durum şudur ki, enformasyon gücünü dünyaya yansıtan ve bu durumu Dünya'ya aktaran bir görevi daha görülmektedir. Bu durum da uluslararası alanda ekonomik, toplumsal ve siyasi bir kuvvet olmanın en ses getiren yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişim kavramının ya da sürecinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi adına da alıcı ve kaynağı birbirlerine güven duyuyor olması gerekmektedir. Dahası kişilerin benimseyip

kullanmaları gerekli olan bir takım ilkelerde bulunmaktadır. Bu ilkeler aşağıdaki gibi aktarılabilir (Cüceloğlu, 2002):

-Her kişinin kendisine özgü özellikleriyle değerli olduğuna inanılması durumu
-İletişim kurulan kişilerin bireyi koşulsuz olarak kabul etmesi
-Her kişiyi kendi problemlerini kendileri çözebilecek güce inanıyor olması
-Kendisini net bir şekilde ifade edebilmesi
-Duygu düşünce ve tutumlarının birbirleriyle olan tutarlılığı
-Kendisini karşısındakinin yerine koyup onun problemlerini onun gibi bakabilmesini, onun duygularını yaşayabilmesidir.

Aklıselim olan iki bireyin birbirlerinin farklarına varmış oldukları andan itibaren iletişim durumu başlamış sayılmaktadır. Söylediği, söylemediği ya da yaptığı, yapmadığı hemen her durumun bir anlamı bulunmaktadır. Yüz ifadesinin beden duruşlarının, seslerin, bakışların birer manası bulunmaktadır. İki insan birbirlerinin farklarına vardığında iletişim başlamaktadır. İnsani ilişkilerde kişi beş temel ilişki ihtiyacını gidermek istemektedir. Bu ihtiyaçlar içinde bulunduğu sosyal çevre tarafından önemsenmek, kabul görülme, değerli görülmek, yeterli görülmek ve sevilmektir (Cüceloğlu, 2002).

Aile İçinde iletişimin Önemi

Toplumun şekillenmesinde en önemli unsur olan iletişim faktörü ile birey diğer insanlarla uyum sağlamakta ve bu sebeple de toplumun bir üyesi olmaktadır. Bireylerin kendilerini ifade edebilmeleri aile içi iletişimlerinde de önemli bir yere sahiptir. Çocukların birey olarak kabul edilmesi ve iletişime etkin olarak dahil edilmesi, benlik saygısını geliştirmesi açısından aile içi iletişimde önemli bir faktör olmaktadır. Özmen (2007), çalışmasında 15-18 yaş arası ergenler ile çalışma yapılmıştır ve bu çalışmanın sonucunda benlikleri ve saygı düzeyleri yüksek olan ergenlerin diğerlerine oranla daha hoşgörülü davrandıkları görülmüştür ve bu ergenlerin aile içi iletişime daha fazla sahip oldukları belirlenmiştir. Çocukların anne babalarıyla sağlıklı bir biçimde iletişim kurabilmeleri için ailelerin; kendilerini çocuklara etkili bir şekilde ifade edebilmeleri, açık sözlü olmaları, doğru ve etkili bir konuşma adına doğru zamanlamayı ayarlamaları, çocuklarını yargılamamaları, çocukları ile tutarlı ve çelişkisiz konuşmaları, kendilerini düzgün ifade edebilmeleri, sorunu birlikte çözebilmeleri ve bunu çocuklarına öğretmeleri gerekmektedir (Anderson, 1996).

Bir çocuk kendini rahatça ifade edebildiği, saygılı bir şekilde dinlendiği ve öne sürdüğü öneri/fikirlere önem verildiğini hissettiği bir ailede ya da çevrede büyüdüyse toplum için de olumlu etkilere sebep olabilecek birey olabilir. Çalışmanın bu bölümünde özellikle çocukların sahip oldukları olumlu iletişim becerilerinin; gelişim özellikleri, kişilikleri ve duygusal zekaları üzerinde de olumlu yönde etkide bulunduğu vurgulanmaktadır. Kocaman (2006), yaptığı araştırmalar sonucunda iletişim becerileri olumlu yönde gelişen çocukların duygusal zekalarının da yüksek olduğu ifade edilmiştir fakat diğer yandan aile içinde sağlıklı iletişim sağlayamayan çocukların gelişiminde aksaklıklar yaşanmasına sebep olabileceği söylenmektedir. Aile içinde üyelerin kendilerini açık sözlülükle ifade edememesi durumlarında söylememek, yerine başka bir şey koyması ya da söyleyemediklerini tutarsız bir şekilde ifade etmesi aile içi iletişimde bozukluğun ve eksikliğin var olduğunu göstermektedir. Aile çocuğunu birey olarak görmez ise çocuk; kuşak farkından kaynaklı karşılıklı iletilerde kendini yeterli derecede ifade edemez, duygu ve düşünceleri açıkça söyleyemez, rahat konuşamaz ve bu durum kişiler arası iletişim engellerine sebep olacağı için çocuğun aile içi iletişimini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Kitle iletişimi (oturmuş-içedönük ve uçarı-içedönük) olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Amaçları farklı olsa da yoğun olarak bu şekillerde kullanıldıkları görülmektedir. Bir çocuk oturmuş-içedönük iletişimde; kitle iletişimiyle, dingin bir yapıda olduğundan diğer gereksinmelerinin yanı sıra yaşamında kullanabileceği bilgileri elde ederken, uçarı-içedönük iletişimi tercih eden çocuklar doğrudan kendilerini hedef almayan aşırı bir patlama yaşamakta ve dış dünya ile ilgili tüm bilgileri kendileri ile karşılaştırmaktadırlar. İçedönük bireylerde, mesaj içeren iletinin yoğunluğunun az olduğu, aralıklarla tekrarların hakim olduğu (piramit olarak yani ilk olarak ileti girişinin yapıldığı ve sonlara doğru temel mesajın verildiği) şeklinin seçilmesi daha faydalı olabilecektir. Duygusal, kendisiyle meşgul ve alıngan özelliklere sahip olan içedönük biri, yoğun içerikli iletileri kendisine karşı bir tehdit olarak algılayabileceğinden, oturmuştan uçarıya kadar bu tip iletilerin mevcut dengelerinde azdan çoğa doğru bir sarsılmaya yol açabilmektedir. İletinin aralıklarla tekrarlanması ise, bu kişilerin psikolojik açıdan sağlıksız bir yapıya dönüşmesini engellemek için gerekli olacaktır. Dışadönük kişiliğe sahip bireylerde ise, kendi kendine iletişim belki de diğerlerine oranla pek zaman ayrılamadığından içedönük olanlardan daha az kullanılmakta, kullanıldığında da topluluk içinde gerçekleştiğinden neredeyse bir grup terapisi niteliğine bürünebilmekte

ve yine toplulukla ilgili planlanmaktadır. İçedönüklerde olduğu gibi dışadönüklerde de oturmuş-dışadönük ile uçarı dışadönük arasında kişiler arası iletişimi kullanma konusunda farklılıklar görülmektedir (Kocaman, 2006).

Virginia Satir Odaklı Aile Danışmanlığı

Bir aile sistemi olarak kabul edilen aile terapilerinin temeli 1950'lere dayanmaktadır. O yıllarda bireysel terapilerin ardından hastaların semptomlarının kaybolduğu gözlemlenirken, hastaları hastaneden ailelerinin yanına gönderdiklerinde semptomların tekrar görünür hale geldiği göze çarpmaktaydı. Bu yüzden, dönemin terapistleri tedavisinin gidişatının aile ile yön bulacağını ifade etmekteydiler. Stratejik aile terapisi, yapısal aile terapisi, yaşantısal aile terapisi, psikanalitik aile terapisi, bilişsel-davranışçı aile terapisi gibi başlıca aile terapileri 1950'lerin sonlarına doğru oluşturmaya başlandı. Virginia Satir de döneminin terapistleri arasında aile ile çalışan ilk kadın aile terapistiydi. Satir'de bu dönemde aile ile çalışmanın psikoterapi tedavi planları açısından büyük önem taşıdığına vurgu yapmıştır ve çalışmalarını başlatmıştır. Satir'in 1950'lerde temellerini attığı yaklaşım, diğer aile terapisi yaklaşımlarından farklı olarak yaşantısallığı çok daha fazla ön planda tutmaktaydı.

Satir'in kuramının başlıca temellerini oluşturan en önemli etken onun çocukluk yıllarına dair deneyimleri olmuştur. Virginia Satir (1916-1988), Amerika'da bulunan Neillsville eyaletinde çiftçi bir ailenin beş çocuğundan en büyüğü olarak hayata gözlerini açtı. Duyma kaybından dolayı üç yaşında okumayı öğrenmiş ve uzun yıllar boyunca okula gidememiştir. Çok erken yaşlarında (6-8) duyma kaybı yaşaması sebebiyle diğer insanları bolca gözlemlemiş ve dudak okumaya başlamıştır. Hatta bu süre zarfında insanların sözel olmayan yolla kurduğu iletişimi çokça deneyimlemek zorunda kalmıştır fakat bundan olacaktır ki Satir kuramında sözel olan iletişimin önemine vurgu yaptığı kadar sözel olmayan iletişimin de önemine vurgu da bulunmuştur (Haber, 2002; Banmen, 2002).

Satir, 1960'lı yıllardan öldüğü yıl olan 1988 yılına kadar toplamda 5200'e yakın aile ile çalışarak, çeşitli aile yapılarına dair deneyimler kazanmış ve dünyanın dört bir yanına giderek eğitimler vermiştir. Satir, 1951 yılında ilk kez tüm aile üyelerini aynı anda terapiye dahil ederek aile terapilerine bambaşka bir bakış katmıştır. Çünkü Satir'e göre aileler bireylerden oluşmaktadır ve bireylerdeki değişimler ailelerin de değişmesine, ailelerin değişmesi de toplumların değişmesine yardımcı olacaktır. Bu bakımdan da aileye büyük önem vermekteydi (Satir, 1989;Nichols, 2016; Cihan ve Karakaya, 2017).

Virginia Satir, varoluşsal, insancıl ve kişilerdeki olumlu taraflara bakan düşünce yapısıyla aile terapisinin önde gelen isimlerinden olmuştur. Aileye vermiş olduğu aşırı önem, terapilerinde kullanmış olduğu özgül teknik ve yöntemler, metaforlar Satir'in özgün oluşunu gün yüzüne çıkarmaktadır. Satir'in en belirgin özelliklerinden biri ise problem/semptom üzerine değil gelişim üzerine odaklanmasıdır. Satir, terapilerinde aile tarafından problemli olarak işaret edilene değil bütün sisteme odaklanır ve problemi herkesin meselesi haline getirmeyi amaçlar. Çünkü herkesin problem baş edebilme gücüne ve potansiyeline sahip olduğunu söyler. İnsanların değişim için potansiyele sahip olduğunu fakat uygun iletişim tarzları gerçekleştiremedikleri için başarısız olduklarını savunur. Bu yüzden de terapilerinde de eğitimlerinde de insanların potansiyellerinin farkına varması, benliklerini/özlerini deneyimlemelerini amaçlamaktaydı (Cihan ve Karakaya, 2017; Satir, 2016).

Satir'e göre herhangi bir iletişimin üç boyutu vardır, bunlar: kendin, diğerleri ve bağlam. Satir modelinde bu üç bileşeni "hayatta kalma duruşları" olarak tanımlar. Bağlam, politik ve ekonomik şartları, etnisiteyi, cinsiyeti, statüyü, dini ve geleneği de içine alır.

Satir, aile içerisinde mevcut olan problemlerin ana sebeplerinin de var olan problemin ya da problemlerin nedeni olarak da seansa getirilen aile üyesini "tanımlanmış hasta/yıldız" olarak değerlendirmektedir. "Tanımlanmış/yıldız olan hasta" genellikle ailedeki asıl sorunun sebep olduğu dış dünyaya yansıyan halidir. Satir, her ailenin ve ailesel durumun yaşantısallığına vurgu yapar ve bu yüzden terapide ailenin ve bireylerin her birinin deneyimlediği duygu ve düşüncelerin biricikliğine dikkat çeker. Aynı zamanda terapilerinde bazı tekniklerden yardım almaktadır. Bu tekniklerden bazıları, kişisel mandala, heykelleştirme, aile haritası (aileler her ikisinin de) ve aile yaşam kronolojisidir. Terapi esnasında kişilere rahat konuşabilecekleri bir alan oluşturulması gerektiğine ve terapistin becerilerinin bu alanda çok önemli olduğuna değinilmiştir. Satir'e göre, aile ile çalışan bir terapist kendiyle ve çevresiyle dengede, terapiye gelen her aile üyesiyle açık iletişim kuran, önyargıdan uzak, yeni şeyler öğrenmeye açık ve meraklıdır (Cihan ve Karakaya, 2017; Satir, 2019).

Satir'in önemli katkılarda bulunan aile terapisi, deneyimsel aile terapisi kapsamına alınmıştır. Varoluşçuluktaki teorik temeli ile deneyimsel aile terapisinin temel sorunları, ailenin kendini gerçekleştirme eğilimleri, duyguları, iletişim kalıpları, benlik

saygısı ve şimdi ve buradadır. Bu konular, aile portreleri, aile yaşamı kronolojisi, iletişim duruşları ve ailenin yeniden inşası gibi tekniklerle ele alınmaktadır. (Gladding, 2015; Nystul, 1993).

Aile birimi, çoğu dini sistemin merkezindedir. Hristiyanlık, Konfüçyüsçülük, Hinduizm, İslam, Yahudilik ve Zerdüştlük gibi dünyanın büyük dinleri, aile yaşamına özel bir önem vermektedir. Bunun nedeni, maneviyatın tüm aile işlevlerini ve bireylerin mental sağlığını kuvvetli bir şekilde etkilemesidir (Griffith ve Rotter, 1999). Maneviyat, bireylerin genel olarak insan yaşamının amacı ve değeriyle, özellikle de kendilerininkilerle ilgilendikleri anlam yaratmak için önemli bir etkinliktir (Cook ve Kelly, 1998).

Virginia Satir Odaklı Aile Danışmanlığının Aile İçi İletişime Etkileri

Satir, profesyonel olarak sosyal hizmet eğitimine girdikten sonra M. Bowen ve D. Jackson'ın şizofrenili ailelerle yaptıkları çalışmalar onu çok etkilemiştir. Satir, meslekteki çalışmalarına şizofren bir kadını tedavi ederek başlamıştır. Satir bu hastasında, genç kadının annesini de tedaviye dahil etmiştir. Bu yolla annesi ve genç kızın etkili iletişim kurmalarını sağlamıştır. Annesinin ardından babasını ve erkek kardeşini de seanslara dahil edip terapi hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştır. Bu şekilde ailelerle çalışırken kendi yaklaşımını geliştirmeye başlamış ve farklı noktalar keşfetmiştir. Kendi klinik terapilerinden sonra ve de diğer meslektaşlarıyla olan görüşmelerinden sonra kendine özgün yaklaşımını aktarmaya başlamıştır. Satir, yaklaşımında daha fazla soyut kavramlara yer vermiştir (özdeğer, benlik, öz, özlemler, vb.). Satir'in insanların kendi içlerinde, hali hazırda gelişme potansiyeline sahip olduklarına dair çok güçlü bir inancı vardır. Ve bu potansiyeli açığa çıkmak için çalışmaları sürdürmüştür. Satir, ailedeki etkili ve etkisiz iletişim örüntüleri üzerinde durmuştur. Benlik ve özdeğer odaklı çalışmalarında insancıl yönelimli olmuştur (Cihan ve Karakaya, 2017; Nazlı, 2018; Satir, 1983).

Satir'in kendi özgün kuramını oluştururken dört temel yaklaşım bulunmaktadır. İnsancıl (hümanizm), varoluşçuluk, yapısalcılık ve sistem yaklaşımıdır. İnsancıl yaklaşım, Satir'in yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Satir'e göre tüm insanlar biricik ve biricik oluşlarının yanı sıra doğuştan getirdikleri bir potansiyele ve kaynaklara sahiptirler. Satir, aynı zamanda insanların "kötü" yaradılışlı olmadıklarını ve kötülüğün sadece iletişim tarzlarındaki uygunsuzluktan kaynaklandığını savunur (Innes, 2002; Satir, 1983).

Terapi süreci aşağıdakiler kesinleştiğinde de bitmektedir. Bunlar;

a) Her bir aile üyesinde öz değerinin yüksek seyretmesi,

b) Aile içindeki iletişim belirsiz veya kapalı yerine doğrudan, açık, spesifik ve dürüsttür,

c) Aile kuralları esnek, insancıl, uygun ve değişime açıktır, katı, pazarlık edilemez veya kalıcı değildir,

d) Aile, seçtikleri zaman ve istedikleri gibi, korkuyla, suçlamayla veya yatıştırmayla değil, açıkça ve umarız, aile dışındaki diğer kişi ve kurumlarla ilişki kurar.Bu noktada terapötik hedeflere ulaşılmıştır. (Mook, 1997).

Satir, aileyi sadece seansa katılanlar olarak değil, üç kuşak (çocuk, annesi-babası ve büyükannesi-büyükbabası) olarak yani bir bütün şeklinde görür. Terapinin ilk başlarında hem aynı evin içindeki kişilerin aile haritasını hem de kuşaklar arası (üç kuşak) aile haritasını çizerek aile içindeki etkileşimi ve iletişimi görmeyi amaçlar. Böyle üyelerin stres altındayken takındıkları iletişim biçimlerini daha net görebilmektedir. Tüm bu işlemleri terapi sırasında ve aile üyeleri ile birlikte yapar. Böylece herkes hem kendinin hem de birbirinin iletişim biçimlerini, rol ve sorumluluklarını, duygularını ve deneyimlerini sesli olarak duymaktadır. Satir, ayrıca aile üyelerinin terapiye problem olarak getirdiği her ne varsa herkesin sorumluluğuna sunar. Özdeğer ve öz/benlik kavramlarına vurgu yapan Satir, aile bireylerinin özdeğerlerini arttırabilmek için öncelikle terapistin içsel olarak dengede olması gerektiğini düşünür (Satir, 2016).

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ailelerde İletişim Becerilerine Dair Araştırmalar

Işık ve Akbaş (2019), çalışmasında amaç olarak, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım konjektüründe özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamlarında iletişim becerilerini incelemek ve bu bağlamda da konuyla alakalı sosyal politika önceliklerinin belirlenmesini çalışmaktır. Bu durumda araştırma, gerek teorik gerekse de uygulamalı bir özelliğe sahiplerdir. Ankara'da bulunan bir rehabilitasyon merkezinde eğitim almakta olan 120 özel gereksinimli çocuğa sahip aile ile, 120 kadın ve 120 erkekten oluşan toplam 240 ebeveyn, çalışma grubunu oluşturulmuştur. Araştırmanın sonucunda, özel gereksinimli çocuklara sahip olan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin, toplumsal cinsiyet rollerinin, iş bölümünün ve bakım emeğinin evlilik hayatlarını toplumsal cinsiyet yaklaşımında etkilemiş olduğu gösterilmiştir. Bu

çalışmayla, özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik hayatlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığı ve bu konjektürde alternatif sosyal politika uygulamalarına duyulan gereksinimle sonuca varılmıştır. Bu sebeple de, bu ailelere yönelik sosyal politikaların toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde geliştirilmesi gerekmektedir.

Tanrıverdi ve Yüksel (2019) çalışmasında otizm ve zihinsel yetersizlikten etkilenmiş olan çocuklara sahip olan ailelerin sosyal ilişkileri içerisinde karşılaşmış oldukları problemlerin ve söz konusu sorunlarla baş etme şekillerinin de saptanabilmesi hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda iki temel temaya ulaşılmıştır. Bunlar sosyal dışlanma ve izolasyon ile başa çıkış stratejileri olmuştur. Sosyal dışlanma ve izolasyon teması için yedi alt kategori belirlenmiştir. Bu kategorilerden bazıları, sosyal kabul ve destek görmeme, bulaşıcı hastalık gibi görülüyor olması, damgalanma/etiketlenme, probleminin kişiselleştirilmesidir. Baş etme şekilde teması için ise dört alt kategori belirlenmiştir, dernekleşme, özel gereksinimi olan çocuğa sahip diğer ailelerle sosyalleşme, kamusal alanda görünmez olmaya çalışma ve dini değerler. Araştırmanın sonucunda ise ailelerin sosyal izolasyon ve dışlanmayla baş edebilmeleri için çok yönlü sosyal programlarla desteklenmeleri gerektiği öne sürülmüştür.

Avşaroğlu ve Gilik (2017) çalışmasında özel gereksinimli çocukları bulunan ebeveynlerin bir takım değişkenliklere ve kaygı durumlarına göre umutsuzluk seviyeleri irdelenmiştir. Elde edilen bilgilere göre araştırmaya katılan ailelerin gelecekle ilgili duygular, beklentiler ve umutsuzluk puan ortalamalarının, yaş değişkenine, iletişim durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı, motivasyon kaybı puan ortalamalarının ise anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Herhangi bir işte çalışan ailelerin durumluk kaygı puan ortalamaları, çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada, durumluk ve sürekli kaygı durumunun; gelecekle ilgili duygular, motivasyon kaybı, beklentiler ve umutsuzluk üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Durumluk ve sürekli kaygı birlikte ele alındığında, gelecekle ilgili duyguların %15'ini, motivasyon kaybının %17'sini, beklentilerin %23'ünü ve umutsuzluğun %27'sini açıkladığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre kaygı ile umutsuzluk arasında kuvvetli bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir.

Asberg vd., (2008) "Sağır Çocukların Ebeveynlerinde Stresin İlişkilerini ve Yordayıcılarını Keşfetmek: Algılanan Sosyal Destek ve İletişim Biçiminin Etkileri" konulu yapılan çalışmada, ebeveynlik stresi, zayıf bağlanma, davranış sorunları, daha az

olumlu ebeveyn-çocuk etkileşimleri ve evlilik memnuniyetsizliği dahil olmak üzere hem ebeveynler hem de çocuklar için olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilmiştir. Özel ihtiyaçları olan çocukların ailelerinin genellikle aşırı stres yaşadıkları göz önüne alındığında, olumsuz sonuçlara duyarlı olabilirler, bu nedenle koruyucu faktörlerin araştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Araştırmada işitme kaybı olan sağır bir çocuğu veya çocuğu yetiştiren ebeveynlerde ebeveynlik stresi, sosyal destek, iletişim modu ve çocuğun koklearimplant durumu arasındaki ilişkileri araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, işaret dili kullanan çocukların ebeveynlerinin yalnızca daha fazla destek bildirdiklerini, toplam iletişim kullanan çocukların ebeveynlerinin ise kendilerinin bildirdiği stresin daha az olduğu yönünde sonuç vermiştir. Ayrıca implant kullanan çocukları olan ebeveynler, implantı olmayan çocukların ebeveynlerine kıyasla hiçbir önlemde farklılık gözlemlenmemiştir. Ek bulgular, daha yüksek algılanan sosyal destek düzeylerinin ebeveynler arasında daha düşük strese karşılık geldiğini, ancak destekleyici davranışların alınmasının ebeveynlik stresi ile anlamlı bir korelasyon olmadığını ileri sürmüştür. Genel bir modelde, algılanan sosyal destek ve iletişim tarzı, ebeveynlik stresi için önemli bir yordayıcı olarak bulunmuştur. Son olarak ise, hayata geçirilen desteğin, ebeveynlerde önemli ölçüde yaşam doyumunu yordadığı bulunmuştur.

BÖLÜM 3. YÖNTEM

Araştırmanın ikinci bölümünde yer alan yöntem başlığı altında, araştırmanın modeli, çalışma grupları olan deney ve kontrol gruplarının nasıl oluşturulduğu, deney grubuna uygulanacak olan eğitim programının içeriğinin tanıtımı, bu eğitim programının etkinliğini ölçmek için kullanılan ölçek ve araçlar ve son olarak da toplanan verilerin analizine dair bilgiler bulunmaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada kullanılan araştırma modeli deneysel araştırma türlerinden biri olan yarı deneme modeli türlerinden eşitlenmemiş kontrol gruplu modeldir. Bu desende gruplar yansız atama yolu ile değil de deney ve kontrol grupları aile içi iletişim becerileri dikkate alınarak eşleştirilir. Yarı deneysel desende, yansız atamanın bulunmamasının araştırmacı için bir sınırlama olduğunu kabul edilmesine rağmen, seçkisiz atamanın yapılmadığı koşullarda alternatif bir deneme denesidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019; Karasar, 2020). Araştırmacı tarafından grupların aile değerlendirme ölçeği ön test puanları, cinsiyet ve katılımcı sayıları açısından benzer olmalarına özen gösterildi.

Katılımcılara uygulanan deneme modelinde deney öncesi ön test ve deney sonrası son test uygulanmıştır. Araştırma deseni Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Deseni

ÖN TEST	UYGULAMA	SON TEST
Deney- Aile Değerlendirme Ölçeği	**Aile Danışmanlığı Programı**	Aile Değerlendirme Ölçeği
Kontrol- Aile Değerlendirme Ölçeği	-	Aile Değerlendirme Ölçeği

Tablo 1'de gösterildiği üzere, aile değerlendirme ölçeği deney ve kontrol gruplarında ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Deney grubunda bulunan ailelere 8 oturumdan oluşan Virginia Satir Modeli Odaklı Aile Danışmanlığı Programı uygulanmıştır. Kontrol grubu ile herhangi bir danışmanlık programı uygulaması yapılmamıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmaya katılan aileler, 2019-2020 eğitim öğretim yılları arasında ve İstanbul ili Kadıköy ilçesinde bulunan T.C. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Validebağ Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde eğitimine devam etmekte olan özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin ailelerinden oluşmaktadır.

Hem deney grubunu hem de kontrol grubunu Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan bir rehabilitasyon merkezinde eğitime devam eden özel gereksinimli çocuğa sahip 16 aileden oluşmaktadır. Aile içi iletişim becerileri konusunda eğitime ihtiyaç duyan ve katılmak için gönüllü olan aileler çalışma grubuna dahil edilmiştir. İlk etapta başvurular sonucunda 20 kişi başvurmuştur. Katılımcılardan 10 kişinin deney grubunu 10 kişinin de kontrol grubunu oluşturması planlanmıştır. Ancak aile danışmalığı programı başladığından itibaren deney grubuna başvuru da bulunup devamsızlık dolayısıyla katılım gösteremeyen 2 aileden (baba) olmuştur. Devamsızlık dolayısıyla aile danışmalığı programının büyük çoğunluğuna katılmayan katılımcılar değerlendirmeye alınmamıştır. Deney grubunda bulunan diğer 8 ailenin cinsiyet, yaş, gelir durumu, çocuk engel durumu ve çocuk sayısına dair demografik değişkenleri öğrenilmiştir. Bahsi geçen demografik değişken tabloları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Deney Grubuna İlişkin Demografik Özellikler

Demografik Özellik	Grup	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	7	87.5
	Erkek	1	12.5
Yaş	21-40	3	37.5
	41-60	5	62.5
Çocuk Sayısı	Tek Çocuk	3	37.5
	İki Çocuk ve Üzeri	5	62.5
Gelir Durumu	0 - 2500 TL	2	25.0
	2501 TL - 5000 TL	4	50.0
	5001 TL ve üzeri	2	25.0
Çocuk Engel Durumu	Zihinsel Engel	1	12.5
	Otizm	7	87.5

Deney grubuna ilişkin cinsiyet değişkeni yüzde ve frekans tablosu incelendiğinde kadınlar (n= 7) grubun %87.5'ini erkekler (n=1) ise %12.5'ini oluşturmaktadır.

Deney grubuna ilişkin yaş değişkeni yüzde ve frekans tablosu incelendiğinde 21-40 yaş arasındaki grup katılımcıları (n=3) grubun %37.5'ini, 41-60 yaş arasındakiler (n=5) ise %62.5'ini oluşturmaktadır.

Tablo 2'de deney grubunun çocuk sayısı değişkenine ilişkin yüzde ve frekans dağılımları verilmiştir. Tabloya göre deney grubu katılımcılarının 3'ü (%37.5) tek çocuğa sahipken, 5'i (%62.5) iki veya daha fazla çocuğa sahiptir.

Tablo 2'de deney grubunun gelir durumu değişkenine ilişkin yüzde ve frekans tablosu verilmiştir. Tablo incelendiğinde aylık gelir durumuna göre grup katılımcılarının yüzdelik dağılımı; 0-2500 TL arasında aylık geliri olan katılımcılar (n=2) %25, 2501-5000 TL aylık geliri olan katılımcılar (n=4) %50, 5000 ve üzeri aylık geliri olanlar ise (n=2) %25 olarak bulunmuştur.

Deney grubu katılımcılarının çocuk engel durumlarının yüzde ve frekansları incelendiğinde; zihinsel engelli çocuğu olan katılımcılar (n=1) %12.5'sini, otizmli çocuğu olan katılımcılar (n=7) %87.5'unu oluşturmaktadır.

Kontrol grubunda bulunan 8 ailenin cinsiyet, yaş, gelir durumu, çocuk engel durumu ve çocuk sayısına dair demografik değişkenleri öğrenilmiştir. Bahsi geçen demografik değişken tabloları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Kontrol Grubuna İlişkin Demografik Özellikler

Demografik Özellik	**Grup**	**Frekans**	**Yüzde**
Cinsiyet	Kadın	6	75.0
	Erkek	2	25.0
Yaş	21-40	6	75.0
	41-60	2	25.0
Çocuk Sayısı	Tek Çocuk	4	50.0
	İki Çocuk ve Üzeri	4	50.0
Gelir Durumu	0 - 2500 TL	1	12.5
	2501 TL - 5000 TL	7	87.5
	5001 TL ve üzeri	0	00.0
Çocuk Engel Durumu	Zihinsel Engel	3	37.5
	Otizm	4	50.0
	Özel Öğrenme Güçlüğü	1	12.5

Kontrol grubuna ilişkin cinsiyet değişkeni yüzde ve frekans tablosu (bkz. Tablo 7) incelendiğinde kadınlar grubun %75'ini (n= 6), erkekler ise grubun %25'ini (n= 2) oluşturmaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde deney grubu katılımcılarının %75'i (n=6) 21-40 yaş arasında iken, %25'i (n=2) 41-60 yaş arasındadır.

Tablo 3 incelendiğinde aylık gelir durumuna göre grup katılımcılarının yüzdelik dağılımı; 0-2500 TL arasında aylık geliri olan katılımcılar (n=2) %25, 2501-5000 TL aylık geliri olan katılımcılar (n=4) %50, 5000 ve üzeri aylık geliri olanlar ise (n=2) %25 olarak bulunmuştur.

Tablo 3'de verilmiş olan kontrol grubu çocuk engel değişkeni yüzde ve frekansları incelendiğinde kontrol grubu katılımcılarının %37.5'inin zihinsel engelli (n=3), %50'sinin otizmli (n=4) ve %12.5'inin (n=1) özgül öğrenme güçlüğü olan çocuğu vardır.

Tablo 3'e göre kontrol grubu katılımcılarının tek çocuk sahibi olmaları durumu ve iki çocuk ve üzerinde sahibi olmaları durumu %50-%50 olarak dağılmıştır.

Bu araştırmada aile işlevselliği altboyutlarının ön test puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri için kullanılan deneysel desen Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Araştırma Gruplarının Aile İşlevselliği Altboyutlarının Ön Test Puanlarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Deney			Kontrol		
	N	$\bar{X}$	Ss	N	$\bar{X}$	Ss
Problem Çözme	8	1.75	0.22	8	1.69	0.59
İletişim	8	1.75	0.48	8	1.76	0.68
Roller	8	2.15	0.56	8	1.97	0.42
Duygusal Tepki Verebilme	8	1.73	0.50	8	1.48	0.41
Gereken İlgiyi Gösterme	8	2.32	0.44	8	2.20	0.37
Davranış Kontrolü	8	2.25	0.43	8	2.24	0.61
Genel İşlevler	8	1.73	0.44	8	1.58	0.43

Tablo 5. Aile İşlevselliği Alt Boyutları Ön Test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U-Testi Sonuçları

	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Problem Çözme	Deney	8	10.25	82.00	18.00	0.31
	Kontrol	8	8.38	74.00		
İletişim	Deney	8	9.31	74.50	25.50	0.69
	Kontrol	8	8.81	70.50		
Roller	Deney	8	10.00	80.00	20.00	0.20
	Kontrol	8	8.50	68.00		
Duygusal Tepki Verebilme	Deney	8	9.69	77.50	22.50	1.01
	Kontrol	8	7.38	59.00		
Gereken İlgiyi Gösterme	Deney	8	10.25	82.00	18.00	0.14
	Kontrol	8	9.13	73.00		
Davranış Kontrolü	Deney	8	10.50	84.00	16.00	0.09
	Kontrol	8	8.25	66.00		
Genel İşlevler	Deney	8	9.56	76.50	23.50	0.37
	Kontrol	8	8.06	64.50		

Tablo 5 incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler öntest puanlarının istatistik analiz sonucunda deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>.05$). Bu sonuçlara bakıldığında grupların deneme uygulamasına başlamadan önce öntest sıra ortalamaları açısından aralarında fark olmadığı, istatistiksel açıdan birbirine eşit olduğu söylenebilir.

Verileri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan kişisel bilgi formunda ailelerin cinsiyeti, yaşı, gelir durumu, çocuk engel durumu ve çocuk sayısına dair sorular sorulmuştur.

Aile Değerlendirme Ölçeği

ABD'de bulunan Brown Üniversitesi ve Butler hastanesi Aile Araştırma Programı kapsamında araştırılıp, ailelerin işlevlerini anlamayı amaçlamışlardır. Bu araştırma çerçevesinde Epstein, Bishop ve Baldwin 1983 yılında McMaster Aile İşlevleri Modelinin (Mc Master Model of Family Functioning) klinik açıdan ailelerin üzerinde uygulanması sonucu elde edilen sonuçlar doğrultusunda Aile Değerlendirme Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını tamamlamışlardır. Ülkemizde ise Bulut (1990) tarafından ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek 4'lü likert tipi olup, 32 olumsuz madde ve 28 olumlu madde olmak üzere toplamda 60 maddeden ve yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Altboyutları; problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme, davranış kontrolü ve genel işlevlerdir (Polat, 2010). Ölçekte yer alan bazı maddeler işlevsel olmayan davranış ve tutumları barındıran maddelerden oluşurken bazıları ise işlevsel olan davranış ve tutumları barındıran maddelerden oluşmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda ölçeğin Croncbach Alfa iç tutarlılık kat sayısı .78 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayısının altboyutlara göre sonucu ise; problem çözme için .74, İletişim için .75, Roller için .72, Duygusal Tepki Verebilme için .83, Gereken İlgiyi Gösterebilme için .78, Davranış Kontrolü için .72, Genel İşlevler için .92'dir. Kuramsal olarak da maddelerde 2'nin üzerindeki puanlamalar aile içi ilişkilerdeki işlevselliğin azaldığını bildirmektedir (Epstein, Baldwin ve Bishop, 1983).

Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Araştırmanın tarama çalışması, 2019-2020 eğitim öğretim yılı birinci yarıyılında yapılmıştır. Çalışma grubunda yer alan 100 özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerden 20'si çalışmaya katılmayı kabul etmiştir. 20 kişilik katılımcı 10 deney grubu, 10 kontrol grubu olarak planlanmıştır. Fakat deney grubunda olan 2 baba katılımcı eğitime devam etmediği için çalışmaya 8 deney grubu katılımcısı, 8 kontrol grubu katılımcısı ile devam edilmiştir. Ailelere ön test için ölçeğin uygulanması 1. oturumdan önceki hafta gerçekleştirilmiştir. Son test ölçeğinin uygulanması ise 8. oturum olan son oturumun hemen ardından gerçekleştirilmiştir.

Uygulanacak ölçeklerden önce aile danışmalığı programının içeriğini ve koşullarını anlatan onam formu katılımcılara sunulmuştur. Yazılı metinin yanı sıra sözlü olarak ailelere, "katılmakta olduğunuz bu çalışma, çalışmacı tarafından hazırlanmış olan Virginia Satir aile danışmanlığı modeli odaklı aile danışmalığı programının özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin aile içi iletişim ve aile işlevselliğine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır" diyerek araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın süresi, katılımcı sayısı, yeri ve en önemlisi gönüllülük esasına dayandığı gibi bilgiler birebir olarak detaylı olarak ifade edilmiştir. Bunun ardından ön test için uygulanan ölçekleri yine birebir destek vererek olabilecek kodlama hatalarını en aza indirmek için çalışmacılara yardım edilmiştir. Ölçek uygulama süresi ortalama 20 dakika olarak ifade edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma grubunu oluşturan deney (n=8) ve kontrol gruplarının (n=8) toplam 16 kişiden oluşması nedeniyle (n<50) Tablo 6, 7, 8 ve 9'da verilen normallik testi sonuçlarında Shapiro Wilk normallik testi sonuçları dikkate alınmıştır.

Tablo 6 Deney Grubu Öntest Normallik Sonuçları

Değişkenler	**Kolomogrov-Smirnov**			**Shapiro-wilk**		
	Statistic	**df**	**Sig.**	**Statistic**	**df**	**Sig.**
Problem Çözme	.255	8	.135	.920	8	.434
İletişim	.191	8	.200*	.903	8	.309
Roller	.118	8	.200*	.971	8	.903
Duygusal Tepki Verebilme	.197	8	.200*	.866	8	.139
Gereken İlgiyi Gösterebilme	.176	8	.200*	.917	8	.410
Davranış Kontrolü	.248	8	.159	.851	8	.096
Genel İşlevler	.203	8	.200*	.924	8	.463
Ölçek Toplam Puanı	.155	8	.200*	.946	8	.674

Tablo 6'da deney grubunun öntest puanlarının normallik testi sonuçları verilmiştir. Tabloya göre deney grubunun öntest puanlarında problem çözme (p= .43), iletişim (p= .31), roller (p= .90), duygusal tepki verebilme (p= .14), gereken ilgiyi gösterebilme (p= . 41), davranış kontrolü (p= .10), genel işlevler (p= .46) ve ölçek toplam puanı (p= .67) normal dağılım göstermiştir.

Tablo 7 Deney Grubu Sontest Puanları Normallik Testi Sonuçları Tablosu

Değişkenler	Kolomogrov-Smirnov			Shapiro-wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Problem Çözme	.226	8	.200*	.899	8	.283
İletişim	.200	8	.200*	.841	8	.078
Roller	.228	8	.200*	.919	8	.419
Duygusal Tepki Verebilme	.244	8	.178	.865	8	.135
Gereken İlgiyi Gösterebilme	.167	8	.200*	.898	8	.276
Davranış Kontrolü	.167	8	.200*	.964	8	.846
Genel İşlevler	.237	8	.200*	.858	8	.116
Ölçek Toplam Puanı	.281	8	.062	.902	8	.303

Tablo 7'de deney grubunun ölçek toplam ve alt boyutlarından sontestte aldıkları puanların normallik testi sonuçları paylaşılmıştır. Tabloya göre deney grubunun sontest puanlarında problem çözme (p= .28), iletişim (p= .08), roller (p= . 42), duygusal tepki verebilme (p= .14), gereken ilgiyi gösterebilme (p= . 28), davranış kontrolü (p= .85), genel işlevler (p= .12) ve ölçek toplam puanı (p= .30) normal dağılım göstermiştir.

Tablo 8 Kontrol Grubu Öntest Normallik Sonuçları

Değişkenler	Kolomogrov-Smirnov			Shapiro-wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Problem Çözme	.129	8	.200*	.949	8	.697
İletişim	.179	8	.200*	.922	8	.443
Roller	.257	8	.129	.775	8	.015
Duygusal Tepki Verebilme	.151	8	.200*	.938	8	.593
Gereken İlgiyi Gösterebilme	.204	8	.200*	.924	8	.467
Davranış Kontrolü	.311	8	.022	.813	8	.040
Genel İşlevler	.327	8	.012	.772	8	.014
Ölçek Toplam Puanı	.194	8	.200*	.865	8	.135

Tablo 8'de verilen kontrol grubunun "Aile Değerlendirme Ölçeği" toplam puan ve alt boyut puanları öntest sonuçlarına göre yapılmış olan normallik testi sonuçları

incelendiğinde problem çözme (p= .70), iletişim (p=.44), duygusal tepki verebilme alt boyutları (p=.59) ve ölçek toplam puanı (p=.14) normal dağılım gösterirken, roller (p= .02), davranış kontrolü (p= .04) ve genel işlevler (p= .01) alt boyutları normal dağılmamıştır.

Tablo 9 Kontrol Grubu Sontest Normallik Sonuçları

Değişkenler	**Kolomogrov-Smirnov**			**Shapiro-wilk**		
	Statistic	**df**	**Sig.**	**Statistic**	**df**	**Sig.**
Problem Çözme	.226	8	.200*	.899	8	.283
İletişim	.282	8	.061	.773	8	.015
Roller	.287	8	.051	.754	8	.009
Duygusal Tepki Verebilme	.208	8	.200*	.901	8	.296
Gereken İlgiyi Gösterebilme	.218	8	.200*	.917	8	.408
Davranış Kontrolü	.238	8	.200*	.879	8	.186
Genel İşlevler	.232	8	.200*	.936	8	.569
Ölçek Toplam Puanı	.157	8	.200*	.918	8	.414

Tablo 9'da kontrol grubuna ilişkin sontest sonuçlarının normallik testi sonuçları verilmiştir. Buna göre problem çözme (p= .28), duygusal tepki verebilme (p=.30), gereken ilgiyi gösterebilme (p= .41), davranış kontrolü (p=.19), genel işlevler (p= .57) alt boyutları ve ölçek toplam puanı (p= .41) normal dağılım göstermiştir. Ancak iletişim (p= .02) ve roller (p= .01) alt boyutlarında normal dağılım görülmemiştir

Normallik testi sonuçlarına göre çalışmanın tüm hipotezleri için parametrik testlerin kullanılabileceği görülmektedir. Ancak çalışma grubunun (n=16) mevcudu düşünüldüğünde ve kontrol grubunun öntest ve sontest sonuçlarında birbirinden farklı alt boyutların normal dağılım göstermemesinden ötürü parametrik testlerle yapılacak olan işlemler sağlıklı sonuç vermeyecektir. Tutarlılığın sağlanması için araştırmanın tüm analizleri parametrik olmayan testlerle yapılacaktır (Büyüköztürk vd., 2019). Aile Danışmanlığı Programı öncesinde deney ve kontrol gruplarına ön test, program bittikten sonra son test uygulanmıştır. Deney grubunda 8, kontrol grubunda eşit olacak şekilde 8 katılımcı yer almaktadır. Deney ve kontrol grubunun Aile Değerlendirme Ölçeği puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek amacıyla ilişkisiz gruplar Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubunun üyelerinin problem çözme,

iletişim, roller, gereken ilgiyi gösterme, duygusal tepki verebilme, davranış kontrolü ve genel işlevler altboyutlarına dair fark puanları karşılaştırılarak deneysel işlemin etkisi incelenmiştir (Büyüköztürk vd., 2019). Deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test testinden elde edilen veriler, SPSS-WINDOWS 26.0 paket programıyla çözümlenmiştir.

Virginia Satir Odaklı Aile Danışmanlığı Programı

Aile Danışmanlığı Programı (ADP)

Bu programda kullanılmış olan aile danışmanlığı programı, 2012 yılında Kâğıthane Belediyesi (Sağlık İşleri Müdürlüğü), Satir İnsan Gelişimi ve Aile Terapisi Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı Pediatrik Rehabilitasyon Birimi işbirliğinde oluşturulan Serebral Palsi'li Çocukların Aileleri İçin Aile Odaklı Tedavi Programı'ndan yararlanılarak/esinlenerek hazırlanmıştır. Her bir oturumu 100 dakika olmak üzere toplamda 8 oturum yer almaktadır. Tüm oturumlara dair kazanımlar ve hedefler alan uzmanları (özel eğitim öğretmenleri, psikolojik danışmanlar ve tez danışmanı) tarafından incelenerek, uzman görüşü eşlinde oluşturulmuştur. Uzmanların ekledikleri ve çıkardıkları ile aile danışmanlığı programının içeriği belirlenmiştir. İçerik olarak belirlenmiş program haricinde çalışmacıdan çok üyelerin katkıları ile devam ettirilmek amaçlanmıştır. Program, deney grubuna haftada bir kez Cuma günleri 15:00-16:40 saatleri arasında Kadıköy ilçesinin Koşuyolu semtinde bulunan Validebağ Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinin konferans salonunda araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Toplamda 8 oturumdan oluşan program bireysel gelişim becerisini, aile içi iletişimi ve aile işlevselliğini arttırmayı amaçlanmıştır. Her oturumun içeriğinde; oturumun amacı, tartışılacak konular, yapılacak etkinlikler ve ev ödevleri dahil edilmiştir.

1. oturumun amacı tanışma, programın tanıtımı, ailelerin araştırmacıdan, çocuklarından, eşlerinden ve kendilerinden beklentileri olması planlanmıştır. Oturum içerisinde öncelikle tüm katılımcılar için önceden hazırlanmış katılımcıların ad-soyadlarının yazılı olduğu kartlar dağıtılmıştır. Kartlığını edinen her bir katılımcının kendisini kısa cümlelerle tanıtması istenmiştir. Grup danışmalığının genel amaçlarından ve işlevlerinden bahsedilmiş ve ardından oluşturulan programın hafta hafta içeriği ve amacı konuşulmuştur. Çalışmacı önderliğinde grup üyeleriyle birlikte program süresince uyulması gereken kurallar oluşturulmuş ve üzerine konuşulmuştur. Bu kurallar her hafta programın gerçekleşeceği odaya yazılıp, sabitlenmiştir. Katılımcıların programdan

beklentileri üzerine konuşarak içeriğe giriş yapılmıştır. Devamında ailelerin çocuklarından, eşlerinden ve kendilerinden beklentileri üzerine konuşulmuştur. Beklentilerin ardından birçoğunun baş etmekte güçlükler yaşadığı birçoğunun hali hazırda baş edemediği duygusal tepkileri hakkında konuşulmuştur. Her bir üyenin söz ettiği benzer duygular kuramsal olarak çalışmacı tarafından "Aşama Modeli" ile tanımlanmıştır. Bu açığa çıkan evrensel duygularla her bir üyenin kendine özgü baş etme yollarını kısaca anlatması istenmiştir. Baş etme yollarının her bir üyeye faydalı veya zararlı etkileri üzerine konuşulup oturum sonlandırılmıştır. Ödev olarak ise ailelerin stres durumlarında stres faktörü ile baş ederken kişisel ve ailesel kaynakları ve destekleri araştırmaları istenmiştir.

2. oturumun amacı ise içsel yolculuk olan buzdağı metaforunu tanıma ve tanıtma, etkili olmayan başa çıkışların tanıtımı (Suçlayıcı, Alttan Alıcı, Alakasız, Süper Mantıklı ve Dengeli), her aile üyesinin kendi başa çıkışını keşif etmesi olarak planlanmıştır. Etkinlik olarak bireylerin başa çıkışlarını canlandırması planlanmıştır.

İkinci oturuma, birinci oturum hatırlatılarak başlandı. Ve grup kuralları özümsenmesi açısından yinelendi. Virginia Satir'in kuramının önemli yapıtaşlarından olan buzdağı metaforu öncelikle tahtaya çizerek devamında sözel olarak örneklerle tanıtılmıştır. Stres faktörünün hali hazırda var olan statükoyu nasıl kaos'a soktuğunu ve bu kaoslar ile kişilerin nasıl baş ettiği açıklanmıştır. Virginia Satir'in kabul ettiği başlıca 4 etkili olmayan baş etme stilleri (ayakta kalma enerjisi) ve etkili olarak kabul edilen (hayatta kalma enerjisi) baş etme yolundan bahsedilmiştir. Bu baş etme stillerini fiziksel olarak her bir bireye deneyimletip fiziksel ve duygusal etkileri üzerine konuşulmuştur.

Ödev olarak ise program içinde deneyimleme fırsatı buldukları içsel yolculuğu ve buzdağı metaforunu göz önünde bulundurarak hafta içinde yaşayacakları en az bir stresli anlarında deneyimleyip not etmeleri istenmiştir.

3. oturumun amacı ise aile üyelerinin kendileri için keşif etme fırsatı buldukları başa çıkışlarını hem içine doğdukları hem de şimdiki aile üyelerine yönelik çizmesi (aile haritası) ve aile içindeki ilişkileri yakından görebilmeleri olarak oluşturulmuştur. Ancak başlarken tüm haftalarda yapıldığı üzere önceki haftada üzerine konuşulan konuların geçen haftaya etkileri konuşulmuştur. Üyelerden kendilerine dair etkili başa çıkma örnekleri vermeleri istenmiştir. Bu yolla sadece etkili olmayan yöntemlere değil aynı zamanda etkili baş etme yöntemlerine de sahip olduklarına dair umut yaratmak

amaçlanmıştır. Devamında yine Virginia Satir kuramında kişinin kendini ve iletişimde bulunduğu ilişkileri anlamasının yollarından biri olarak kullanılan Aile haritası ve 3 kuşağa kadar uzanan genogram şemalarının oluşturulması amaçlanmıştır. Ve oluşturulan bu haritaların incelenmesi, yorumlanması ve hatta var ise kuşaklar arası benzerliklerin farklılıkların fark edilmesi üzerine çalışılmıştır.

4. oturumda ise 3. oturumda çizilen aile haritaları üzerinden farklılıkları ve benzerlikleri keşfetmek, bireylerin kendilerini ve ailelerini tanımaları amaçlanmaktadır. Önceki oturumda fark edilen benzerliklerin ve farklılıkların her bir katılımcının hayatına etkileri, ilişkilerine etkileri üzerine konuşulmuştur. Bu oturumda gönüllü olan bir katılımcının aile haritasından ve genogram şemasından yola çıkarak aile heykeli canlandırılmıştır.

5. oturumda 1. oturumda ödev olarak verilmiş olan kaynakların araştırılmasını gruba getirmeleri, anlatmaları, destekleri fark etmeleri olarak planlanmıştır. Bu fark edilen desteklerin aile haritası üzerinde konuşulması ve yeni farkındalıkları konuşabilmek amaçlanmıştır

6. oturumda ailenin kendi yaşam döngüsünü belirlemesi ve bu döngülerin herhangi bir zamanında var olan diğer üyelerin ailedeki rolleri, etkileri (kardeş, anne, baba, hala, teyze, vb.) hakkında konuşulması ve bu etkilerin buzdağında yeniden keşfedilmesi hedeflenmiştir.

7. oturumda ise ailede eşler arası eş birliğinin güçlendirilmesi için temel unsurların konuşulması, yakınlık biçimleri ve sevgi dillerinin keşfedilmesi amaçlanmıştır.

Son oturum olan oturumda ise tüm yaşantısal deneyimlerin her bir üyeye etkilerinin konuşulması ve dengeli başa çıkışla ailenin daha işlevsel yapılandırılması hedeflenmiştir. Etkinlik olarak ise dengeli başa çıkışlarla yeni aile heykellemesinin yaratılması, deneyimlenmesi ve etkileri üzerine konuşulması düşünülmüştür.

BÖLÜM 4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde toplanan verilerin istatistiksel analizlerinden doğan sonuçlar aktarılmıştır.

Denence 1: *Deney grubunun "problem çözme" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 10. Deney Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.75	0.22
Sontest	8	1.58	0.22

Tablo 10 incelendiğinde, deney grubundaki ailelerin problem çözme ön test puan ortalaması 1.75 iken, deney sonrası 1.58'e gerilediği görülmektedir.

Tablo 11. Deney Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	5	4.40	22.00	-1.372	.170
Pozitif Sıra	2	3.00	6.00		
Eşit	1				

Tablo 11 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin problem çözme altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($z= -1.372$, $p>.05$). Bu sonuca göre, denence desteklenmemekte ve düzenlenen aile danışmanlığı programının deneklerin problem çözme ilişkileri puanlarının artmasında bir etkisinin olmadığı gözlemlenmektedir.

Denence 2: *Deney grubunun "iletişim" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 12. Deney Grubu İletişim Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.75	0.48
Sontest	8	1.56	0.24

Tablo 12 incelendiğinde, deney grubundaki ailelerin iletişim ön test puan ortalaması 1.75 iken, deney sonrası 1.56'ya gerilediği görülmektedir.

Tablo 13. Deney Grubu İletişim Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	5	3.60	18.00	-1.590	.112
Pozitif Sıra	1	3.00	3.00		
Eşit	2				

Tablo 13 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin iletişim altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (z= -1.590, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmemekte ve düzenlenen aile danışmanlığı programının deneklerin iletişim puanlarının artmasında bir etkisinin olmadığı gözlemlenmektedir.

Denence 3: *Deney grubunun "roller" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 14. Deney Grubu Roller Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.85	0.56
Sontest	8	2.15	0.39

Tablo 14 incelendiğinde, deney grubundaki ailelerin roller ön test puan ortalaması 1.85 iken, deney sonrası 2.15'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 15. Deney Grubu Roller Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	6	4.33	26.00	-2.043	.041
Pozitif Sıra	1	2.00	2.00		
Eşit	1				

Tablo 15 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin roller altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($z= -2.043$, $p<.05$). Fark puanlarının sıra ortalamaları ve toplamları dikkate alındığında gözlenen bu farkın son test puanı lehine olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, denence desteklenmekte ve düzenlenen aile danışmanlığı programının deneklerin rollerinin azalmasına etkisinin olduğu gözlemlenmektedir.

Denence 4: *Deney grubunun "duygusal tepki verebilme" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 16. Deney Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.73	0.50
Sontest	8	1.46	0.32

Tablo 16 incelendiğinde, deney grubundaki ailelerin duygusal tepki verebilme ön test puan ortalaması 1.73 iken, deney sonrası 1.46'ya gerilediği görülmektedir.

Tablo 17. Deney Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	6	4.17	25.00	-1.930	.054
Pozitif Sıra	1	3.00	3.00		
Eşit	1				

Tablo 17 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin duygusal tepki verebilme altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($z= -1.930$, $p>.05$). Bu sonuca göre, denence desteklenmemekte ve düzenlenen aile danışmanlığı programının deneklerin duygusal tepki verebilme puanlarının artmasında bir etkisinin olmadığı gözlemlenmektedir.

Denence 5: *Deney grubunun "gereken ilgiyi gösterme" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 18. Deney Grubu Gereken İlgiyi Gösterme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	2.32	0.44
Sontest	8	1.99	0.47

Tablo 18 incelendiğinde, deney grubundaki ailelerin gereken ilgiyi gösterme ön test puan ortalaması 2.32 iken, deney sonrası 1.9'a gerilediği görülmektedir.

Tablo 19. Deney Grubu Gereken İlgiyi Gösterme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	6	5.17	31.00	-1.845	.065
Pozitif Sıra	2	2.50	5.00		
Eşit	0				

Tablo 19 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin gereken ilgiyi gösterme altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($z= -1.845$, $p>.05$). Bu sonuca göre, denence desteklenmemekte ve düzenlenen aile danışmanlığı programının deneklerin gereken ilgiyi gösterme puanlarının artmasında bir etkisinin olmadığı gözlemlenmektedir.

Denence 6: *Deney grubunun "davranış kontrolü" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 20. Deney Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.82	0.33
Sontest	8	2.25	0.43

Tablo 20 incelendiğinde, deney grubundaki ailelerin davranış kontrolü ön test puan ortalaması 1.82 iken, deney sonrası 2.25'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 21. Deney Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	P
Negatif Sıra	7	4.00	28.00	-2.375	.018
Pozitif Sıra	0	.00	.00		
Eşit	1				

Tablo 21 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin davranış kontrolü altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($z= -2.375$, $p<.05$). Fark puanlarının sıra ortalamaları ve toplamları dikkate alındığında gözlenen bu farkın son test puanı lehine olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, denence desteklenmekte ve düzenlenen aile danışmanlığı programının deneklerin davranış kontrolü puanlarının artmasında önemli bir etkisinin olduğu gözlemlenmektedir.

Denence 7: *Deney grubunun "genel işlevler" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 22. Deney Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.73	0.45
Sontest	8	1.52	0.37

Tablo 22 incelendiğinde, deney grubundaki ailelerin genel işlevler ön test puan ortalaması 1.73 iken, deney sonrası 1.52'ye gerilediği görülmektedir.

Tablo 23. Deney Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	5	3.80	19.00	-1.807	.071
Pozitif Sıra	1	2.00	2.00		
Eşit	2				

Tablo 23 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin genel işlevler altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında puanları

arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (z= -1.807, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmemekte ve düzenlenen aile danışmanlığı programının deneklerin genel işlevler ilişkileri puanlarının artmasında bir etkisinin olmadığı gözlemlenmektedir.

Denence 8: *Kontrol grubunun "problem çözme" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.*

Tablo 24. Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.69	0.59
Sontest	8	1.71	0.63

Tablo 24 incelendiğinde, kontrol grubundaki ailelerin problem çözme ön test puan ortalaması 1.69 iken, deney sonrası 1.71'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 25. Kontrol Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	2	5.00	10.00	-0.107	.915
Pozitif Sıra	4	2.75	11.00		
Eşit	2				

Tablo 25 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin problem çözme altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (z= -2.689, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

Denence 9: *Kontrol grubunun "iletişim" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.*

Tablo 26. Kontrol Grubu İletişim Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.76	0.68
Sontest	8	1.68	0.65

Tablo 26 incelendiğinde, kontrol grubundaki ailelerin iletişim ön test puan ortalaması 1.76 iken, deney sonrası 1.68'e gerilediği görülmektedir.

Tablo 27. Kontrol Grubu İletişim Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	2	1.50	3.00	-1.414	.157
Pozitif Sıra	0	.00	.00		
Eşit	6				

Tablo 27 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin iletişim altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($z= -1.414$, $p>.05$). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

Denence 10: *Kontrol grubunun "roller" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.*

Tablo 28. Kontrol Grubu Roller Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.97	0.42
Sontest	8	1.94	0.52

Tablo 28 incelendiğinde, kontrol grubundaki ailelerin roller ön test puan ortalaması 1.97 iken, deney sonrası 1.94'e gerilediği görülmektedir.

Tablo 29. Kontrol Grubu Roller Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	4	4.00	16.00	-0.343	.732
Pozitif Sıra	3	4.00	12.00		
Eşit	1				

Tablo 29 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin roller altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (z= -0.343, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

Denence 11: *Kontrol grubunun "duygusal tepki verebilme" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 30. Kontrol Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.48	0.41
Sontest	8	1.73	0.44

Tablo 30 incelendiğinde, kontrol grubundaki ailelerin duygusal tepki verebilme ön test puan ortalaması 1.48 iken, deney sonrası 1.73'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 31. Kontrol Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	2	2.50	5.00	-1.867	.062
Pozitif Sıra	6	5.17	31.00		
Eşit	0				

Tablo 31 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin problem çözme altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı

bir fark olmadığını göstermektedir (z= -1.867, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

Denence 12: *Kontrol grubunun "gereken ilgiyi gösterebilme" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.*

Tablo 32. Kontrol Grubu Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	2.20	0.37
Sontest	8	2.09	0.28

Tablo 32 incelendiğinde, kontrol grubundaki ailelerin gereken ilgiyi gösterebilme ön test puan ortalaması 2.20 iken, deney sonrası 2.09'a gerilediği görülmektedir.

Tablo 33. Kontrol Grubu Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	6	4.33	26.00	-1.149	.251
Pozitif Sıra	2	5.00	10.00		
Eşit	0				

Tablo 33 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin gereken ilgiyi gösterme altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (z= -1.149, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

Denence 13: *Kontrol grubunun "davranış kontrolü" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.*

Tablo 34. Kontrol Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	2.24	0.61
Sontest	8	2.36	0.26

Tablo 34 incelendiğinde, kontrol grubundaki ailelerin davranış kontrolü ön test puan ortalaması 2.24 iken, deney sonrası 2.36'ya yükseldiği görülmektedir.

Tablo 35. Kontrol Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	3	4.00	12.00	-0.339	.734
Pozitif Sıra	4	4.00	16.00		
Eşit	1				

Tablo 35 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin davranış kontrolü alt ölçeğinden aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (z= -0.339, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

Denence 14: *Kontrol grubunun "genel işlevler" son test puanları ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.*

Tablo 36. Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	$\bar{X}$	Ss
Öntest	8	1.58	0.43
Sontest	8	1.61	0.44

Tablo 36 incelendiğinde, kontrol grubundaki ailelerin genel işlevler ön test puan ortalaması 1.58 iken, deney sonrası 1.61'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 37. Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	3	5.17	15.00	-0.354	.723
Pozitif Sıra	5	4.10	20.50		
Eşit	0				

Tablo 37 incelendiğinde, analiz sonuçları araştırmaya katılan deneklerin problem çözme altboyutundan aldıkları deney öncesi ve deney sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir (z= -0.354, p>.05). Bu sonuca göre, denence desteklenmektedir.

Denence 15: *"Problem çözme" ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 38. Deney ve Kontrol Grubu Problem Çözme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	$\bar{X}$	Ss
Deney	Öntest	8	1.67	0.23
	Sontest	8	1.50	0.52
Kontrol	Öntest	8	1.70	0.59
	Sontest	8	1.50	0.52

Tablo 38 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında 0.17 puanlık bir fark olduğu, kontrol grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.20 puanlık bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 39. Deney ve Kontrol Grubunun Problem Çözme Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney	8	10.25	82.00	18.00	.131
Kontrol	8	8.38	67.00		

Tablo 39 incelendiğinde analiz sonuçları, Deney ve Kontrol (U:18.00 p>.05) grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

Denence 16: *"İletişim" ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 40. Deney ve Kontrol Grubu İletişim Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	$\bar{X}$	Ss
Deney	Öntest	8	1.65	0.38
	Sontest	8	1.54	0.34
Kontrol	Öntest	8	1.72	0.65
	Sontest	8	1.70	0.62

Tablo 40 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında 0.11 puanlık bir fark olduğu, kontrol grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.02 puanlık bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 41. Deney ve Kontrol Grubunun İletişim Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney	8	9.31	74.50	25.50	.694
Kontrol	8	8.81	70.50		

Tablo 41 incelendiğinde analiz sonuçları, Deney ve Kontrol (U:25.50 p>.05) grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

Denence 17: *"Roller" ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 42. Deney ve Kontrol Grubu Roller Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	$\bar{X}$	Ss
Deney	Öntest	8	2.00	0.49
	Sontest	8	1.73	0.37
Kontrol	Öntest	8	1.95	0.45
	Sontest	8	1.95	0.45

Tablo 42 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında 0.27 puanlık bir fark olduğu, kontrol grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.00 puanlık bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 43. Deney ve Kontrol Grubunun Roller Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney	8	10.00	80.00	20.00	.202
Kontrol	8	8.50	68.00		

Tablo 43 incelendiğinde analiz sonuçları, Deney ve Kontrol (U:20.00 p>.05) grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

Denence 18: *"Duygusal Tepki Verebilme" ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 44. Deney ve Kontrol Grubu Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	$\bar{X}$	Ss
Deney	Öntest	8	1.59	0.43
	Sontest	8	1.23	0.32
Kontrol	Öntest	8	1.60	0.43
	Sontest	8	1.73	0.59

Tablo 44 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında 0.36 puanlık bir fark olduğu, kontrol grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.13 puanlık bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 45. Deney ve Kontrol Grubunun Duygusal Tepki Verebilme Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney	8	9.69	77.50	22.50	1.008
Kontrol	8	7.38	59.00		

Tablo 45 incelendiğinde analiz sonuçları, Deney ve Kontrol (U:22.50 p>.05) grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

Denence 19: *"Gereken ilgiyi gösterebilme" ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 46. Deney ve Kontrol Grubu Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	$\bar{X}$	Ss
Deney	Öntest	8	2.15	0.48
	Sontest	8	1.50	0.52
Kontrol	Öntest	8	2.15	0.32
	Sontest	8	1.50	0.22

Tablo 46 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında 0.65 puanlık bir fark olduğu, kontrol grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.65 puanlık bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 47. Deney ve Kontrol Grubunun Gereken İlgiyi Gösterebilme Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney	8	10.25	82.00	18.00	.139
Kontrol	8	9.13	73.00		

Tablo 47 incelendiğinde analiz sonuçları, Deney ve Kontrol (U:18.00 p>.05) grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

Denence 20: *"Davranış Kontrolü" ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 48. Deney ve Kontrol Grubu Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	$\bar{X}$	Ss
Deney	Öntest	8	2.03	0.43
	Sontest	8	1.72	0.52
Kontrol	Öntest	8	2.30	0.47
	Sontest	8	1.50	0.52

Tablo 48 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında 0.31 puanlık bir fark olduğu, kontrol grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.80 puanlık bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 49. Deney ve Kontrol Grubunun Davranış Kontrolü Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney	8	10.50	84.00	16.00	.090
Kontrol	8	8.25	66.00		

Tablo 49 incelendiğinde analiz sonuçları, Deney ve Kontrol (U:16.00 p>.05) grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

Denence 21: *"Genel işlevler" ön test son test fark puanları deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.*

Tablo 50. Deney ve Kontrol Grubu Genel İşlevler Ön Test Son Test Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	$\bar{X}$	Ss
Deney	Öntest	8	2.03	0.43
	Sontest	8	1.72	0.52
Kontrol	Öntest	8	1.60	0.42
	Sontest	8	1.64	0.48

Tablo 50 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında 0.31 puanlık bir fark olduğu, kontrol grubundaki öğrencilerin ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında ise 0.04 puanlık bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 51. Deney ve Kontrol Grubunun Genel İşlevler Ön Test Son Test Fark Puanlarına İlişkin Mann- Whitney U Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney	8	9.56	76.50	23.50	.370
Kontrol	8	8.06	64.50		

Tablo 51 incelendiğinde analiz sonuçları, Deney ve Kontrol (U:23.50 p>.05) grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, ifade edilen denencenin desteklenmediğini göstermektedir.

Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelere uygulanan aile danışmanlığı programının aile işlevselliğine etkileri, uygulanan aile danışmanlığı programının ardından elde edilen istatistiksel sonuçlar ışığında tartışılmıştır. Uygulama için hazırlanmış olan aile danışmanlığı programı 8 adet özel gereksinimli çocuğa sahip aileden oluşan bir grup üzerinde denenmiştir. Bu sonuçlar araştırmanın bulgular kısmında detaylı olarak açıklanmıştır.

Genel olarak araştırma, aile danışmanlığı programı kapsamında uygulanan aile danışmanlığı programının özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin aile işlevselliklerine olumlu yönde etki edeceğini, kontrol grubunda ise herhangi bir değişiklik olmayacağı hipotezini öne sürmüştür. Her iki çalışma grubunun da aile işlevselliklerinde gerçekleşen değişimleri kayıt edebilmek adına Aile Değerlendirme Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek kapsamında ailelerin problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler puanları incelenmiştir. Bu yedi altboyutun puan ortalamaları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile sınanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, 3. ve 6. denence sınamaları sonuçlarında deney grubunun ön test-son test puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur.

Denence 3'te, uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin rollerinde olumlu yönde etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Denence ile ilgili bulgular incelendiğinde ise bu hipotezin desteklendiği görülmüştür. Deney grubunun aile danışmanlığı öncesi "roller" altboyutu puan ortalamaları ($\bar{X}$=1.85) iken, aile danışmanlığı sonrası puan ortalamaları ($\bar{X}$=2.15) olarak değişim göstermiştir. Bu sonuçlar ışığında uygulanmış olan aile danışmanlığı programının ailelerin aile içinde oluşturulan roller konusunda daha olumlu yönde bir etkisinin olduğunu söylenebilir.

Denence 6'da, uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin davranış kontrolünde olumlu yönde etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Denence ile ilgili bulgular

incelendiğinde ise bu hipotezin desteklendiği görülmüştür. Deney grubunun aile danışmanlığı öncesi "davranış kontrolü" altboyutu puan ortalamaları ($\bar{X}$=1.82) iken, aile danışmanlığı sonrası puan ortalamaları ($\bar{X}$=2.25) olarak değişim göstermiştir. Bu sonuçlar incelendiğinde uygulanmış olan aile danışmanlığı programının ailelerin davranış kontrolünde daha olumlu yönde bir etkiye sebep olduğu söylenebilir.

Diğer yandan elde edilen sonuçlara göre; 1., 2., 4., 5. ve 7. denence sınaması sonuçlarında deney grubunun öntest-sontest puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Denence 1'de, uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin problem çözme becerilerine olumlu yönde etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Fakat denence ile ilgili bulguların bu hipotezi desteklemediği görülmüştür.

Denence 2'de, uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin iletişim becerilerine olumlu yönde etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Fakat denence ile ilgili bulguların bu hipotezi desteklemediği görülmüştür.

Denence 4'te, uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin duygusal tepki verebilme becerilerine olumlu yönde etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Fakat denence ile ilgili bulguların bu hipotezi desteklemediği sonucu elde edilmiştir.

Denence 5'te, uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin gereken ilgiyi gösterebilme becerilerine olumlu yönde etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Fakat denence ile ilgili bulguların bu hipotezi desteklemediği sonucu elde edilmiştir.

Denence 7'de, uygulanan aile danışmanlığı programının ailelerin genel işlev becerilerine olumlu yönde etkisi olacağı ileri sürülmüştür. Fakat denence ile ilgili bulguların bu hipotezi desteklemediği sonucu elde edilmiştir.

Araştırmanın roller ve davranış kontrolü altboyutlarının olumlu yönde artış göstermesinden de anlaşılacağı üzere anneler aile danışmanlığı süreci sayesinde içsel olarak cesaretlenmiş, psikolojik olarak daha güçlü hissetmiş ve bireysel bir takım davranış değişiklikleri gösterdikleri söylenebilir. Roller altboyutunda ailelerin içinde bulundukları stresli durum sebebiyle kişilerin üstlenemeyeceğinden çok rolü üstlenmesi, mesela aynı anda hem çalışıyor olmaları, diğer yandan anne/baba, eş, evlat, abla/abi/kardeş olmaları gibi durumlara sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu rollere ek

olarak özel gereksinimli çocuğun anneye/babaya bağımlı ilişki geliştirmiş olması dolayısıyla kendini yıpranmış, mutsuz hissetmeleri eşlik etmektedir. Bu altboyutun aile danışmanlığı sonrası puanları ile öncesi puanları karşılaştırıldığında aile danışmanlığına katılan ailelerin bu rol ve sorumlulukları eşit bir şekilde aile içinde dağıtabildikleri gözlemlenmektedir. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile işlevselliklerine yönelik yapılan bazı araştırmalarda ailede bulunan üyelerin rol ve sorumluluk dağılımının eşit ve adil olmasının, üyeler arası ilişkilerine, ailede iyi oluşlarına ve hatta özel gereksinimli çocuğun engel durumunu kabul noktasında çok daha olumlu sonuçlar elde edilebileceği sonucuna ulaşmışlardır (Özşenol vd., 2003). Başka bir çalışmada ise aile içi rollerin aile yılmazlığına etkisi incelendiğinde rol ve sorumluluk dağılımının eşitliğinin ailenin yılmazlığına olumlu bir ilişkiye sebep olmadığı sonucuna varılmıştır (Hassamancıoğlu, Akın ve Yoldaş, 2020).

Benzer sonuçlar davranış kontrolü altboyutunda da söz konusudur. Ailelerin oluşabilecek psikolojik veya fiziksel tehlike gerektiren durumlarda sorumlulukları eşit ve adil bir biçimde düzenlemesi beklenmektedir. Fakat aile danışmanlığı öncesinde katılım sağlayan ailelerimizin bu sorumluluklara fazla hakim olamadığı hatta böyle bir dağılımın hiç yapılmadığı görülürken aile danışmanlığı sonrasında gerekli biçimde dağılımı gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir. Uygulanan aile danışmanlığında kişilerin kendi bireysel süreçlerine ve içlerine dönmesi, içsel ve dışsal kaynaklarına odaklanmaları, sosyal desteklerini keşfedip konuşması, katılımcıların birbirlerinden cesaret almaları ve grup sürecinin iyileştirici yönü sebebiyle kendi rollerinde değişiklik ve düzenlemelere gittikleri söylenebilir. İçmeli ve arkadaşları (2008)'nın yapmış oldukları araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin sosyal destek sistemlerinin yoğunlukla aktif olması gerektiği savunulmuştur. Bu desteğin olumlu anlamda değişimlere sebep olabileceği öne sürülmüştür. Araştırmada uygulandığı gibi grup içinde olan aile danışmanlığı programının da destek sistemi olarak büyük rol oynadığı söylenebilir. Bir başka araştırmanın sonuçlarına göre de yine ailelerin algıladıkları sosyal ve çevresel desteğin artmasıyla aile işlevselliklerinin de sağlıklı yönde artış gösterdiği sonucu elde edilmiştir (Arslantürk, 2009). Toy ve Kesici (2020)'nin çeşitli tanılarda özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerle yapmış oldukları çalışmaları sonucunda ailelerin çocuklarının tedavi ve eğitim süresinde kendilerinin de aile eğitimleri, psiko-eğitimler, gerek bireysel gerekse grupla psikolojik danışmanlık desteği görmeleri önerilmiştir. Tüm bu

araştırmacıların önerileri ve bulguları, altıncı denencenin sonucunu destekler niteliktedirler.

Araştırmanın ikinci denencesinin sonucuna baktığımızda ise deney grubunda yer alan ailelerin aile danışmanlığı sonrası iletişim becerisinin anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Bunun sebebi de yine aile içi iletişimin güçlendirilmesi adına aynı evin içinde yaşayan bireylerin hemen hemen hepsinin bu değişim sürecine katılım göstermeleri gerektiği olarak düşünülmüştür. Aksi halde sonuçların ışığında da görüldüğü üzere değişimlerin aile içi kapsamda değil de bireysel/kişisel kapsamda gerçekleşmesi beklenecektir.

İstatistiksel sonuçlara baktığımızda da ölçeğin altboyutları arasında problem çözme, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi verebilme ve hepsinin genel değerlendirmesi olan genel işlevlerin aile danışmanlığı sonunda anlamlı bir değişikliğe uğramadığı belirlenmiştir.

Alan yazın incelendiğinde özellikle özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere yönelik olarak çözüm odaklı veya problem çözme odaklı aile danışmanlığı uygulamalarına rastlanmamıştır. Ancak aile danışmanlığı uygulamalarından en fazla uygulanan yaklaşımın, problem çözme becerilerine müdahale etmek için kısa süreli ve çözüm odaklı yaklaşım olduğu fark edilmiştir. Bu tarz yaklaşımların daha somut ve davranışsal bilgiler çerçevesinde oluşturulduğu için daha hızlı sonuçlar verdiği de eklenilmektedir (Doğan, 2000 ve Nichols, 2016). Araştırma kapsamında hazırlanan ve uygulanan aile danışmanlığı programı, problem ve problem çözme odaklı veya çözüm odaklı temelli bir yaklaşımdan ziyade daha soyut kavramları (değerli olmak, özgürlük, anlaşılmak, potansiyeli açığa çıkarmak vs.) içeriğinde barındıran, anlamaya ve farkındalığa odaklı bir yaklaşımdır. Belirli bir süre sonunda kişilerin kendilerini hazır hissetmeleri halinde değişime yönelik adımların atılabileceğini savunan bir yaklaşımdan beslenmektedir (Tönbül, 2019). Çözüm odaklı-kısa süreli program ile gerçekleştirilen bir araştırmada ise uygulanan aile danışmanlığı programının sonucundan elde edilen bulgulara göre çözüm odaklı-kısa süreli programının çiftlerin evliliklerinde barındırabileceği birçok olumlu yönde beceriyi artırmalarında etkili olabileceği ifade edilmiştir. (Baygül ve Raşit, 2016).

Aile danışmanlığı süresince ailelerin birçoğunun hem bireysel hem de aile içindeki sorumlulukları açısından birçok konuda işlevsel olmayan başa çıkış yöntemleri

kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu da araştırmacıya, araştırmaya katılan ailelerin aşama modeli çerçevesinde hala kabul aşamasına gelemediğini düşündürmüştür. Problem çözme, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi verebilme ve hepsinin genel değerlendirmesi olan genel işlev altboyutlarının puanlarından anlaşılacağı üzere aileler içinde bulundukları güncel durumu strese veya kaosa sokan problemle karşı karşıya kaldıklarında başa çıkma stillerini etkili kullanamamakta, bunun dolayısıyla kendi duygularının veya diğer insanların duygularının farkında olamamakta ve içinde bulundukları olumlu ya da olumsuz tüm duyguları uygun bir dille ifade edememektedirler. Bu aşamada özel gereksinimli çocuk için ailelerin durumu en kısa sürede kabul etmesi ve benimsemesi gerekmektedir. Bu süreç ailenin ve aile içinde bulunan bireylerin sağlıklı olabilmesi, çocuğun gelişimi ve alacağı özel eğitim adına ciddi önem arz etmektedir.

İçmeli ve arkadaşları (2008), araştırmasında özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin olmayan ailelere göre aile işlevselliğinin büyük boyutta işlevselliğinin olumsuz yönde etkilendiğini ifade etmişlerdir. Aydın (2017)'ın yaptığı araştırmaya göre ise özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin bu süreçten olumsuz yönde etkilenmelerinin çocuklarının engel düzeylerine ve derecelerine göre değişkenlik gösterdiğini söylemektedir. Alınan engel tanısı düzeyi ve derecesi arttıkça ailelerin olumsuz yönde etkilenmesi artmaktadır. Hatta araştırmanın diğer bir sonucuna göre çocuğu ilköğretim düzeyinde eğitim alan ailelerin bu süreçten duygusal olarak olumsuz etkilenme düzeyleri ortaokul ve üzeri eğitim alan ailelere göre daha yüksek olduğu sonucu bulgulanmıştır. Bu araştırmadan yola çıkarak, araştırmanın deney grubunda yer alan 7 ailenin çocuğu otizm spektrum bozukluğu tanısı almışken 1'inin zihinsel engel tanısı aldığı görülmektedir. Her bir engel tanı grubu kendi içinde sahip olduğu zorlukları ve farklılıkları barındırır ancak otizm tanısı alan çocukların ailelerinin tanıları dolayısıyla süreçten daha olumsuz etkilenmiş olduğu ön görülmektedir. Dabrowska ve Pisula (2010)'nın araştırması sonucunda da otizm tanılı çocukların ailelerinde, down sendrom ve tipik gelişim geriliği tanılı çocukların ailelerine oranla daha yüksek stres düzeyi saptanmıştır. Bu araştırmanın diğer bir sorusu olan ailelerin cinsiyetleri arasındaki farklılaşmanın sonucuna göre ise annelerin stres düzeyleri babalara oranla çok daha yüksek olarak bulunmuştur. Bu bağlamda otizm spektrum bozukluğu tanısının hem çocuğun hem de toplumun üzerindeki etimolojik açıdan meydana gelişi aileleri belirsizlik duygusu ile kuşatmaktadır. Belirsizlik, bir yandan yoğun kaygıya sebebiyet verebiliyorken diğer bir yandan da

duygusal olarak kişileri zorladığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra aileler günümüzde bilimsel olarak zihinsel engel tanısı alan çocuklar için "neden" sorusuna yanıt bulabilirken otizm spektrum bozukluklarının nedeni belirgin bir şekilde cevaplanamamaktadır. Ülkemizde tarihsel açıdan otizm tanısı birçok aile için tanı alana kadar hiç duymadıkları bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'de otizm hakkında ilk araştırmaların 1990'ların başında Prof. Dr. Mualla Öztürk tarafından başlatıldığı kayıtlara geçmiştir. Bu araştırmaların öncü olduğu çalışmalar hala günümüzde farkındalık projeleri ile devam etmektedir. Bu da aslında sürecin aileler için duygusal olarak ne kadar yıpratıcı olduğunu gözler önüne sunmaktadır (Şıkşık, 2016).

Araştırmanın en başında, uygulanan aile danışmanlığı odağında olan aile danışmanlığı programı için katılımcıların anne-baba (aile) olacak şekilde katılmaları planlanmıştır. Hatta mümkün olabilirse bazı oturumlara diğer aile üyeleri de dahil edilmek istenmiştir. Fakat süreç içerisinde erkek katılımcıların (babaların) aile danışmanlığı programına devam edememesinden dolayı sekiz oturumluk süreç 6 annenin tek başına, 1 anne ve 1 baba karı-koca olarak beraber olacak şekilde düzenli katılımı ile tamamlanmıştır. Bu durumun da en başından aile odaklı planlanan programın içerik ve çalışma grubu uyumunu negatif yönde etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Özellikle aile içinde iletişim üzerine işlenen temaların gerekli değişime sebep olamadığı düşünülmektedir. Bahsi geçen 6 anne için aile danışmanlığı bireysel farkındalıkların olduğu, bireysel değişimlerin ve girişimlerin olduğu bir sürece evrilmiştir. Böylece aile danışmanlığı programı aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen değişimler aile sisteminin tüm üyelerine teshir edememiştir. Şahin ve Özbey (2007) ve Şahin ve Özbey (2009) araştırmalarında uygulanan aile eğitimlerine baba katılımının, uygulanan eğitimin amacına ulaşabilmesi açısından büyük önem arz ettiğini savunmaktadır. Çünkü böylece aile içinde yaşanan davranış problemleri ve kaosların her iki ebeveyninde kontrolü altına olabileceği düşünülmektedir. Fakat bu gerekliliğin yanı sıra, babaların okullarda/eğitim merkezlerinde düzenlenen eğitimlere katılmakta annelere oranla daha çekingen olduğu da ifade edilmektedir (Tunç ve Özkardaş, 2020). Bahsedilen araştırmalar ışığında araştırmanın denencelerinden olan problem çözme, iletişim, duyguların ifade etme, gereken ilgiyi gösterme ve genel işlevlerinin aile danışmanlığı sonrası istatistiksel olarak anlamlı bir değişim gösterememesinin olası sebepleri arasında baba katılımının eksikliği olabilir.

Araştırmada uygulanan aile danışmanlığı programı için araştırmacının yararlanmış olduğu Satir İnsan Gelişimi ve Aile Terapisi Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı Pediatrik Rehabilitasyon Birimi işbirliğinde oluşturulan Serebral Palsi'li Çocukların Aileleri İçin Aile Odaklı Tedavi Programı'nda (2012) gerçekleşen uygulama incelendiğinde uygulamacılar bunu bir araştırma niteliğinde uygulamamıştır. Bu yüzden de programın etkinliğini araştırmak için herhangi bir ölçek kullanmamışlardır. Fakat uygulanan aile danışmanlığı programının el kitapçığında danışmanlığın değerlendirme sonucuna ulaşılmıştır. Bu değerlendirme sonuçlarına göre katılımcıların %79'u (15 kişi) aile danışmanlığı programının beklentilerini karşılamış, %21'inin (4 kişi) karşılamamıştır. Programın faydalı olduğunu düşünenlerin oranının %79'lara vardığını görülmesine rağmen program sonrası aile içi etkileşimlerinin olumlu yönde değiştiğini ifade eden katılımcı oranı %47 (9 kişi) iken, değişmediğini söyleyen katılımcı oranı ise, %53 (10 kişi)'tür. Program sonrası, psikolojik açıdan fayda sağladığını ifade eden katılımcı oranı %79 (15 kişi), fayda sağlamadığını ifade eden katılımcı oranı %21 (4 kişi) iken, aile yaşantısında olumlu yönde değişim olduğunu ifade eden katılımcı oranı %27 (5 kişi), aile yaşantısında olumlu yönde değişim olmadığını ifade eden katılımcı oranı %68 (13 kişi)'dir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere aileler benzer türdeki aile danışmanlığı programından da çok memnun kaldığını, psikolojik açıdan etkili olduğunu söylemektedir fakat diğer yandan edindiği bilgi ve farkındalıkları hayata geçiremediklerini ifade etmektedirler. Başka bir araştırmaya göre özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin problem çözme becerilerine yönelik uygulanan bir aile danışmanlığı programının sonucunda araştırmacı katılımcıların aile danışmanlığı sonrasında bilgi ve farkındalıklarının arttığını ifade etmiştir (Aksoy ve Demirli, 2020). Değerlendirme formundan elde edilen bu sonuçlar araştırmanın altboyutlarından olan problem çözme, iletişim, duyguların ifade etme, gereken ilgiyi gösterme ve genel işlev becerilerinin istatistik sonuçlarıyla örtüşür niteliktedir. Bu durum araştırmacıya hazırlanan aile danışmanlığı programlarının süresinin değişim için kısa olabileceğini düşündürmektedir.

Denence 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14'de aile danışmanlığı programının kontrol grubunun Aile Değerlendirme Ölçeğinin altboyutlarından olan problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme, davranış kontrolü ve genel işlevler 'in son test puanları, ön test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı hipotezleri öne sürülmüştür.

Elde edilen bulgulara göre; 8., 9., 10., 11., 12., 13. ve 14. denence sınaması sonuçlarında kontrol grubunun öntest-sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu bağlamda, denencelerin desteklenmekte olduğu görülmektedir. Yani, ön görüldüğü üzere aile işlevselliği bakımında anlamlı bir değişim gerçekleşmemiştir.

Denence 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21'de ise ölçeğin tüm altboyutlarının (problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme, davranış kontrolü ve genel işlevler) deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test fark puanları arasındaki fark puan düzeylerinde deney grubunun lehine yönelik anlamlı bir farklılık olacağı öne sürülmüştür. Bu denencelere test edebilmek için parametrik olmayan yöntemlerden Mann Whitney-U istatistiksel test analizi kullanılmıştır.

Elde edilen veriler sonucunda, denence 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21'de öne sürülmekte olan deney grubunun lehine farklılığın gerçekleşememiş olduğu görülmektedir. Yani tüm altboyutlar için ön test ve son test fark puanları bakımından deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır. Ancak Kaya ve Yöndem (2020), otizm tanılı çocukların ailelerinden oluşan bir katılımcı grubuna uygulamış olduğu psiko-eğitim programının, program sonrası analizler sonucunda ailelerin algılanan stres düzeylerinin azalmasına yardımcı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yani aile danışmanlığı programı etkili sonuçlar vermiştir. Bu açıdan araştırma sonuçları desteklenmemektedir.

Denence 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21'in istatistiksel sonuçlarından da anlaşılacağı üzere, tek bir bireyin değişimi ya da değişime katkısı var olan etkileşim ve/veya iletişim sisteminde yer alan diğer insanlar üzerinde her zaman değişime neden olamaz. Kendine değer vermek ve uyumlu davranışlar sergilemek yeterli değildir. Değişim için çoklu bağlamların etkisi değerlendirilmelidir. Bu bilgiden yola çıkarak aile içinde olan etkileşim ve iletişimin işlevselliğini artırmak için aile sisteminde bulunan tüm bireylerin bu değişim sürecine gönüllü bir biçimde katılmış olmaları gerekmektedir. Çünkü bireyler içerisinde bulundukları ve hatta yaşadıkları ortamlardan etkilenmektedirler. Bu yüzden bireylerin içinde yaşadıkları ortam göz önünde bulundurulmadığında değişimin başarılı olması beklenmemelidir.

BÖLÜM 5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayanan genel sonuçlar ve öneriler yer almıştır. Bu araştırmanın temel amacı, İstanbul, Kadıköy'de eğitim faaliyeti göstermekte olan Validebağ Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde eğitim almakta olan özel gereksinimli çocukların ailelerine yönelik uygulanan aile danışmanlığı programının aile işlevselliği üzerine etkisinin olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın sonuçlarına göre özel gerekesinimli çocuğa sahip ailelere uygulanan aile danışmanlığı programının deney grubunda bulunan ailelerin roller ve davranış kontrolü altboyutu puanlarını arttırırken, problem çözme, iletişim, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme ve genel işlevler altboyutunda herhangi bir anlamlı değişikliğe sebep olmadığı görülmüştür. Kontrol grubunda bulunan özel gerekesinimli çocuğa sahip ailelerin tüm altboyutlar kapsamında anlamlı bir değişiklik deneyimlemedikleri anlaşılmıştır.

Araştırma kapsamında uygulanan özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere aile içi işlevselliği arttırmaya yönelik hazırlanmış olan aile danışmanlığı programının deney ve kontrol gruplarının problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme, davranış kontrolü ve genel işlevler altboyutlarının öntesti ve sontesti aralarındaki puan farklarına dair yapılmış olan istatistiksel analizler sonucunda problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme, davranış kontrolü ve genel işlevler düzeylerinde deney grubu lehine anlamlı fark elde edilememiştir.

Araştırmanın önemli denencelerinden olan üçüncü ve altıncı denencelerin sonuçlarına bakıldığında deney grubunda yer alan ailelerin aile danışmanlığı sonrası roller ve davranış kontrolü becerilerinde anlamlı düzeyde farklılaşma kayda geçmektedir. Aile danışmanlığı sonrası bu açıdan gerçekleşen olumlu yöndeki değişimler, katılımcı ailelerin bireysel düzeyde değişime uğradığını, kendi içsel deneyimlerine daha odaklı bir biçimde rol ve sorumluluklarını düzenleyebildiklerini, özdeğerlerini güçlendirebildiklerini ve bu güçlenme sonucunda da hayatlarında sahip oldukları

sorumluluklara bir takım düzenleme ve değişiklik yapma cesareti ve potansiyeli sergileyebildiklerini gösterebilir.

Araştırmanın birinci, dördüncü, beşinci ve yedinci denencesinin sonuçları incelendiğinde ise, deney grubunda yer alan ailelerin aile danışmanlığı sonrası problem çözme, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme, genel işlevler becerilerinin anlamlı düzeyde farklılaşmamış olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar araştırmacı tarafından çalışma grubunda yer alan ailelerin özellikleri çerçevesinden bakıldığında görüleceği gibi katılımcılar büyük çoğunluğunun annelerden oluşması, yine %50'den fazlasının yaşının 41-60 yaş aralığında olması, yine yarısından fazlasının ikiden fazla çocuğa sahip olması ve son olarak 8 aileden 7'sinin otizm tanılı çocuğa sahip olması dolayısıyla uygulanan aile danışmanlığının anlamlı düzeyde etkili olamamasını zorlaştıran etkenler olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

Sonuç bölümünde özet olarak ulaşılan analiz sonuçları ışığında teorik ve uygulamaya yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

Uygulamaya Yönelik Öneriler:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile içi işlevsellik becerilerini arttırabilmek için yapılan bu araştırma pilot niteliğinde olduğundan araştırmacılara daha geniş kapsamlı çalışma gruplarıyla yapılması önerilebilir.
2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile içi işlevsellik becerilerinden problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevlerini arttırmaya yönelik hem anne hem de babanın katılımının odağa alan aile eğitimleri düzenlenebilir ve bunun üzerinden uygulanan programın aile işlevselliğine etkileri değerlendirilebilir.
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere yönelik uygulanan danışmanlık programının, problem çözme becerilerini, iletişim becerilerini, eşit roller dağılımını, duygusal tepki verebilme becerilerini, gereken ilgiyi gösterebilme becerilerini, davranış kontrol becerilerini ve genel olarak tüm bu işlevleri arttırabilmesi ve olumlu yönde değişimin uzun süreli mümkün olabilmesi için eğitim süresinin uzatılması önerilebilir.

4. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile işlevselliklerini arttırabilmek için çift ilişkilerine yönelik eğitimler düzenlenebilir.
5. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile içi işlevsellik becerilerinden olan problem çözme becerilerini, iletişim becerilerini, eşit roller dağılımını, duygusal tepki verebilme becerilerini, gereken ilgiyi gösterebilme becerilerini, davranış kontrol becerilerini ve genel olarak tüm bu işlevlerin arttırılabilmesine yönelik farklı aile terapisi yönelimlerini odakta tutan bir aile eğitimi uygulanabilir.
6. Özel gereksinimli çocukların ailelerinin aile içi işlevsellik becerilerinin arttırılabilmesi için eğitim gördükleri kurum ve kuruluşlarda uzmanlar tarafından ailelere yönelik seminer, eğitim ve bilgilendirici etkinlikler düzenlenebilir.

Teoriye Yönelik Öneriler:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile içi işlevsellik becerileri ile Kübler Ross'un duygusal aşama modelinin ilişkisinin incelenmesi önerilir.
2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile içi işlevsellik becerilerini arttırmada baba katılımının öneminin araştırılması önerilir.
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin aile içi işlevselliklerinin yordayıcısı olarak gelir düzeyi, yaş, engel tanı grubu ve çocuk sayısı değişkenlerinin incelenmesi önerilir.

EKLER

EK 1. AİLE EĞİTİMİ OTURUM AKIŞLARI

1.OTURUM AKIŞI

- Grup üyelerinin adı-soyadı kartlarının edinebilmesi,
- Her grup üyesinin kendisini kısa cümlelerle tanıtması,
- Grup rehberliğinin genel amacının konuşulması,
- Programın içeriğinin/başlığının konuşulması,
- Grupta uyulması gereken kuralların konuşulması,
- Ebeveynlerin programdan beklentilerinin konuşulması,
- Ebeveynlerin çocuklarından beklentilerinin konuşulması,
- Ebeveynlerin eşlerinden beklentilerinin konuşulması,
- Ebeveynlerin kendilerinden beklentilerinin konuşulması,
- Aşama Modelinin tanıtılması,
- Pişmanlık, çaresizlik, endişe, huzursuzluk, suçlu arama, inkâr, bezme vb. duygu ve tepkilerin anlaşılması ve bu duyguların kişiler üzerinde bıraktığı etkilerin görülmesi,
- Bu duygularla başa çıkma yollarının konuşulması,
- Açığa çıkan bu duygu ve tepkilerin kişilerin aile ve özel yaşantılarında ne gibi sonuçlara sebep olduğunun görülebilmesi,
- Ödev olarak ise ebeveynlerin ailedeki kaynakları ve destekleri araştırması istenilmektedir.

2.OTURUM AKIŞI

- Grup rehberliğinin genel amacının konuşulması,
- Grupta uyulması gereken kuralların konuşulması,
- Satir modelinin içsel yolculuk olarak belirttiği buzdağı metaforunun tanınması,
- Buzdağının katmanlarının açıklanması,
- Buzdağının kaos unsuruyla tanışması,
- Buzdağının kaos ile baş etme yolları,

- Etkili olmayan başa çıkma yollarının tanınması,
- Suçlayıcı,
- Alttan Alıcı,
- Alakasız,
- Süper Mantıklı,
- Etkili olan başa çıkma yollarının tanınması,
- Dengeli,
- Herhangi bir bireyin kendisinin ve aile üyelerinin kaosta (stres altında) başa çıkış yollarını keşfetmesi,
- Ödev olarak ise program içinde deneyimleme fırsatı buldukları buzdağı metaforunu ve katmanlarını göz önünde bulundurarak hafta içerisinde yaşadıkları en az bir stresli anın deneyimlenip not alınması istenmiştir.

3.OTURUM AKIŞI

- Grup rehberliğinin genel amacının konuşulması,
- Bir önceki hafta hakkında konuşulması,
- Verilen ödevlerle ilgili geri bildirimlerin konuşulması,
- Etkili olan başa çıkma yollarını tanıma;
- Dengeli
- "Kaosla nasıl dengeli başa çıkabiliriz?" sorusu hakkında konuşulması,
- Aile üyelerinin kendileri için keşif etme fırsatı buldukları başa çıkışları içine doğdukları aile ve şimdiki aile üyeleri kapsamına harita çizilmesi,
- Aile içindeki ilişkilerin yakından incelenebilmesi.

4.OTURUM AKIŞI

- Grup rehberliğinin genel amacının konuşulması,
- Bir önceki hafta hakkında konuşulması,
- Verilen ödevlerle ilgili geri bildirimlerin konuşulması,
- Oturumda çizilen aile haritaları üzerinden farklılıkları ve benzerlikleri keşfetmek,
- Katılımcıların kendilerini ve aile bireylerinin sahip oluğu özellikler hakkında konuşulması,
- Kök aile ve çekirdek aile içindeki ilişkilerin yakından incelenebilmesi,
- Örnek bir ailenin aile haritasından yola çıkarak, aile heykelleşmesinin yaratılması.

5.OTURUM AKIŞI

- Grup rehberliğinin genel amacının konuşulması,
- Bir önceki hafta hakkında konuşulması,
- Bir haftaya dair her bir katılımcının buzdağının check edilmesi,
- Oturum da ödev olarak verilmiş olan kaynakların araştırılmasını gruba getirmeleri,
- Bu kaynakları aile haritaları üzerinden anlatması,
- Sahip olunan destek birimlerin araştırılması.

6.OTURUM AKIŞI

- Grup rehberliğinin genel amacının konuşulması,
- Bir önceki hafta hakkında konuşulması,
- Bir haftaya dair her bir katılımcının buzdağının check edilmesi,
- Ailenin kendi yaşam döngüsünü belirlemesi,
- Bulunduğu döngünün herhangi bir zamanında var olan diğer üyelerin ailedeki rollerinin konuşulması,
- (kardeş, anne, baba, hala, teyze, vb.) Etkilerinin konuşulması,
- Etkilerin buzdağı metaforuyla keşfedilmesi.

7.OTURUM AKIŞI

- Bir önceki hafta hakkında konuşulması,
- Bir haftaya dair her bir katılımcının buzdağının check edilmesi,
- Ailede eşler arası eş birliğinin güçlendirilmesi için temel unsurların konuşulması,
- Yakınlık biçimlerinin tanınması,
- Tüm katılımcıların ve katılımcıların yakınlarının sahip olduğu yakınlık biçimlerinin keşfedilmesi,
- Sevgi dillerinin tanınması,
- Tüm katılımcıların ve katılımcıların yakınlarının sahip olduğu sevgi dillerinin keşfedilmesi.

8.OTURUM AKIŞI

- Bir önceki hafta hakkında konuşulması,
- Başlangıç tarihinden son tarihe kadar olan sürecin konuşulması,
- Bir haftaya dair her bir katılımcının buzdağının check edilmesi,
- Tüm yaşantısal deneyimlerin her bir üyeye etkilerinin konuşulması,

- Dengeli başa çıkışla ailenin daha işlevsel nasıl olabileceğinin konuşulması,
- Katılımcıların işlevsel aile ve işlevsel olmayan aile tanımlaması,
- Etkinlik olarak ise dengeli başa çıkışlarla yeni aile heykellemesinin yaratılması, deneyimlenmesi,
- Yaratılan aile heykelindeki her bir bireyin deneyimlerinin etkileri üzerine konuşulması.

EK 2. ONAM FORMU

TC.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ.

Sizi Psk. Dan. Halide Merve ÇELİKBAŞ tarafından yürütülen "VİRGİNİA SATİR MODELİ ODAKLI AİLE DANIŞMANLIĞININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN AİLE İŞLEVSELLİĞİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ" başlıklı araştırmaya davet ediyorum. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bana sorunuz.
Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan çıkma hakkında sahipsiniz. Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onay verdiğiniz biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen formlardaki soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayınız. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. **Araştırmayla İlgili Bilgiler:**
   a. Araştırmanın Amacı: Aile İşlevselliğinin Araştırılması
   b. Araştırmanın Nedeni: Bilimsel araştırma
   c. Araştırmanın Öngörülen Süresi: 20 dakika
   d. Araştırmaya Katılması Beklenen Katılımcı/Gönüllü Sayısı: 16
   e. Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): İstanbul/Kadıköy

2. **Çalışmaya Katılım Onayı:**

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkânı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.
Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)

Adı-Soyadı: İmzası:

Araştırmacıların İletişim Bilgileri;

halidemervec@gmail.com

EK 3. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sayın Veli;

Bu çalışma, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Tezli Yüksek Lisans Programı öğrenimine devam etmekte olan Psk. Dan. Halide Merve ÇELİKBAŞ tarafından, "VİRGİNİA SATİR MODELİ ODAKLI AİLE DANIŞMANLIĞININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN AİLE İŞLEVSELLİĞİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ" başlıklı tez çalışması için yürütülmektedir.

Çalışmanın amacı, özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelere uygulanan aile danışmanlığı programının aile işlevselliği üzerine etkisini incelemektir.

Aşağıda yanıtlaması en fazla yirmi dakika süreceğini tahmin ettiğimiz 60 soruluk bir ölçek yer almaktadır. Çalışmaya katılım tamamıyla gönüllülük temelindedir. Cevaplarınız tamamen gizli tutulacaktır. Araştırmanın sonuçlarından farklı bilimsel yayınlarda faydalanılabilir. Ölçek, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular içermemektedir. Katılım sırasında cevaplamayı istemediğiniz noktada bırakabilirsiniz. Bu çalışmaya katıldığınız ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Bana ulaşmak isterseniz;

1. **Cinsiyetiniz:**

( ) Kadın

( ) Erkek

2. **Yaşınız:**

( ) 21-40

( ) 41-60

3. **Çocuk Sayısı:**

( ) Tek çocuk

( ) İki çocuk ve üzeri

4. **Gelir Durumu**:

( ) 0-2500 TL

( ) 2501-5000 TL

( ) 5001 ve üzeri

5. **Çocuk Engel Durumu**:

( ) Zihinsel Engel

( ) Otizm

( ) Özgül Öğrenme Güçlüğü

Katıldığınız için teşekkür ederim.

EK 4. AİLE DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

AÇIKLAMA: İlişikte aileler hakkında 60 cümle bulunmaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatlice okuduktan sonra, sizin ailenize ne derecede uyduğuna karar veriniz. Önemli olan, sizin ailenizi nasıl gördüğünüzdür. Her cümle için 4 seçenek söz konusudur (*Aynen Katılıyorum/ Büyük Ölçüde Katılıyorum/ Biraz Katılıyorum/ Hiç Katılmıyorum*).

Her cümlenin yanında 4 seçenek için de ayrı yerler ayrılmıştır. Size uygun seçeneğe (X) işareti koyunuz. Her cümle için uzun, uzun düşünmeyiniz. Mümkün olduğu kadar çabuk ve samimi cevaplar veriniz. Kararsızlığa düşerseniz, ilk aklınıza gelen doğrultusunda hareket ediniz. Lütfen her cümleyi cevapladığınızdan emin olunuz.

CÜMLELER:	Aynen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
1.Ailece ev dışında program yapmada güçlük çekeriz, çünkü aramızda fikir birliği sağlayamayız.	( )	( )	( )	( )
2.Günlük hayatımızdaki sorunların (problemlerin) hemen hepsini aile içinde hallederiz.	( )	( )	( )	( )
3.Evde biri üzgün ise, diğer aile üyeleri bunun nedenlerini bilir.	( )	( )	( )	( )
4.Bizim evde, kişiler verilen her görevi düzenli bir şekilde yerine getirmezler.	( )	( )	( )	( )
5.Evde birinin başı derde girdiğinde, diğerleri de bunu kendilerine fazlasıyla dert ederler.	( )	( )	( )	( )
6.Bir sıkıntı ve üzüntü ile karşılaştığımızda, birbirimize destek oluruz.	( )	( )	( )	( )
7.Ailemizde acil bir durum olsa, şaşırıp kalırız.	( )	( )	( )	( )
8.Bazen evde ihtiyacımız olan şeylerin bittiğinin farkına varmayız.	( )	( )	( )	( )
9.Birbirimize karşı olan sevgi, şefkat gibi duygularımızı açığa vurmaktan kaçınırız.	( )	( )	( )	( )

10.Gerektiğinde aile üyelerine görevlerini hatırlatır, kendilerine düşen işi yapmalarını sağlarız.	( )	( )	( )	( )
11.Evde dertlerimizi üzüntülerimizi birbirimize söylemeyiz.	( )	( )	( )	( )
12.Sorunlarımızın çözümünde genellikle ailece aldığımız kararları uygularız.	( )	( )	( )	( )
13.Bizim evdekiler, ancak onların hoşuna giden şeyler söylediğimizde bizi dinlerler.	( )	( )	( )	( )
14.Bizim evde bir kişinin söylediklerinden ne hissettiğini anlamak pek kolay değildir.	( )	( )	( )	( )
15.Ailemizde eşit bir görev dağılımı yoktur.	( )	( )	( )	( )
16.Ailemizin üyeleri, birbirlerine hoşgörülü davranırlar.	( )	( )	( )	( )
17.Evde herkes başına buyruktur.	( )	( )	( )	( )
18.Bizim evde herkes, söylemek istediklerini üstü kapalı değil de doğrudan birbirlerinin yüzüne söyler.	( )	( )	( )	( )
19.Ailede bazılarımız, duygularımızı belli etmeyiz.	( )	( )	( )	( )
20.Acil bir durumda ne yapacağımızı biliriz.	( )	( )	( )	( )
21.Ailecek, korkularımızı ve endişelerimizi birbirimizle tartışmaktan kaçınırız.	( )	( )	( )	( )
22.Sevgi, şefkat gibi olumlu duygularımızı birbirimize belli etmekte güçlük çekeriz.	( )	( )	( )	( )
23.Gelirimiz (ücret, maaş) ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetmiyor.	( )	( )	( )	( )
24.Ailemiz, bir problemi çözdükten sonra, bu çözümün işe yarayıp yaramadığını tartışır.	( )	( )	( )	( )
25.Bizim ailede herkes kendini düşünür.	( )	( )	( )	( )
26.Duygularımızı birbirimize açıkça söyleyebiliriz.	( )	( )	( )	( )

KAYNAKÇA

Acar, H., Nergiz, N., ve Akman, E. (2013). *Aile danışmanlığı ve hizmet yaklaşımı*: *Sosyal politika ve kamu yönetimi bileşenleriyle sosyal hizmet temelleri ve uygulama alanları*. Maya Akademi.

Akçatepe, G. (2009).*Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. Kök Yayıncılık.

Akkök, F. (1997). *Bayan perşembeler*. METU PRESS Yayınları.

Aksoy, M., ve Demirli, C. (2020). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin karşılaşabilecekleri güçlüklerle baş etme durumlarının incelenmesi: Bir aile destek eğitim programının uygulanması. *Education Sciences, 15*(3), 73-84. https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/56217/770368

Aksoy, V. (Ed.). (2016). *Özel eğitim* (2. Baskı). Pegem Akademi.

Anderson, J. A. (1996). *Communication theory: Epistemological foundations.*The Guilford Press.

DSM (2000). *Amerikan psikiyatri birliği ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı, 4. baskı: Yeniden gözden geçirilmiş tam metin* (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği.

DSM (2013). *Amerikan psikiyatri birliği ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı*(5. Baskı) (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği.

Ardıç, A. (2013). *Otistik Spektrum Bozukluğu tanısı almış çocukların ailelerine yönelik bir psiko-eğitsel grup programının ebeveynlerin bazı psikolojik değişkenleri üzerindeki etkisi.*[Yayımlanmamış Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi].https://tez.yok.gov.tr/

Arıcıoğlu, A., ve Gültekin, F. (2017). Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal destek ve gelecek algıları: Psikolojik danışmanların rolleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *42*, 1-26.https://doi.org/10.21764/efd.31545

Arslantürk, C. T. (2009). *Engelli çocuğa sahip annelerin kendi ebeveynlerinden algıladıkları destek ile ailenin fonksiyonelliği arasındaki ilişki*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi], İstanbul. https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0064250.pdf

Åsberg, K.K., Vogel, J.J., ve Bowers, C.A. (2008). Exploring correlates and predictors of stress in parents of children who are deaf: Implications of perceived social support and mode of communication. *Journal of Child and Family Studies, 17,* 486–499. https://doi.org/10.1007/s10826-007-9169-7

Avşaroğlu, S., ve Gilik, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip anne-babaların kaygı durumlarına göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Elementary Education Online, 16*(3), 1022-1035. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330239

Aydın, M. (2017). *Zihinsel engelli bireye sahip olan ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi.* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ticaret Üniversitesi]. http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/handle/11467/2029

Banmen, J. (2009). *Satir transformational systemic therapy,* Science & Behavior Books.

Baygül, Ş., ve Avcı, R. (2016). Çözüm odaklı kısa süreli aile danışmanlığı kuramına dayalı olarak geliştirilen evlilik programının çiftlerin evlilik uyumlarını artırmadaki etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(36), 114-129.

Bluth, K., Roberson, P., Billen, R., ve Sams, J. (2013). A stress model for couples parenting children with autism spectrum disorders and the introduction of a mindfulness intervention. *Journal of Family Theory & Review, 5*(3), 194-213.https://doi.org/10.1111/jftr.12015

Bryne, E. A., ve Cunningham, C. C. (1985). The effects of mentally handıcapped chıldren on famılıes–a conceptual revıew. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 26(6), 847-864. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1985.tb00602.x

Bulut, I. (1990). *Aile değerlendirme ölçeği el kitabı*. Özügeliş Matbaası.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (26. Baskı). Pegem Yayınları.

Cherry, C. (1957). *On human communication, Cambridge*. MIT Press.

Christian, L. G. (2006). Understanding families: Applying family systems theory to early childhood practice. *Young Children*, *61*(1), 12–20.

Cihan, Ü., ve Karakaya, H. (2017). Yaşantısal bir aile terapisti: Virginia Satir. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD), 5*(10), 70-89. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tusbd/issue/35108/391500

Cook, E. P., ve Kelly, V. A. (1998). Spirituality and counseling. *Counseling and Human Development, 30*(6), 1–16.

Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(1), 213-227.

Cuzzocrea, F., Larcan, R., ve Westh, F. (2013). Family and parental functioning in parents of disabled children. *Nordic Psychology, 65*(3), 271-287.https://doi.org/10.1080/19012276.2013.824201

Cüceloğlu, D. (2002). *İletişim donanımları*. Remzi Kitabevi.

Dabrowska, A., ve Pisula, E. (2010). Parenting stress and coping styles in mothers and fathers of pre-school children with autism and down syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research, 54*(3), 266-280. https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2010.01258.x

Damiani, V. (1999). Responsibility and adjustment in siblings of children with disabilities: Update and review. *The Journal of Contemporary Human Services, 80*(1), 34-40. https://doi.org/10.1606/1044-3894.637

Demirbilek, M. (2016). Aile danışmanlığı: Bir uygulama örneği. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10*(2), 109-120.https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjfmpc/issue/22175/238225

Deniz, İ., ve Göller, L. (2017). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevselliği ve evlilik doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 53-69.https://dergipark.org.tr/tr/pub/ekuad/issue/28620/311134

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). Türk Aile Yapısı (VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu), Ankara: D. P. T.

Doğan, M. (2015). Yetersizliği olan çocuklar, aile ve aile eğitimi: Kavramsal ve uygulamaya dönük gelişmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(Özel Sayı), 111-127.https://doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.0-5000128646

Doğru, S. S. Y., ve Arslan, E. (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 543-553.

Doğan, S. (2000). Okul psikolojik danışmanları için yeni ve pratik bir yaklaşım: Çözüm-Odaklı kısa süreli psikolojik danışma. *Eğitim ve Bilim, 25*(116).http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5282

Dökmen, Ü. (1996). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayıncılık.

Ehlers, A., Mayou, R. A., ve Bryant, B. (1998). Psychological predictors of chronic posttraumatic stress disorder after motor vehicle accidents. *Journal of Abnormal Psychology, 107*(3), 508–519.

Epstein, N.B., Baldwin, L.M., ve Bishop, D.S. (1983), The mcmaster famıly assessment devıce. *Journal of Marital and Family Therapy, 9*(2), 171–180.https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1983.tb01497.x

Ersoy Y., ve Çürük A. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 17*(17) , 104-110.https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21116/227435

Evcimen, E. (1996). *Zihin engelli çocuğu olan ailelerin (anne ve babaların) gereksinimlerinin belirlenmesi*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi].

Fırat, S. (2016). Otistik çocukların anne-babalarının depresyon ve kaygı düzeyleri. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 41*(3), 539-547. https://doi.org/10.17826/cukmedj.237509

Frude, N. (1991). *Understanding family problems: A psychological approach*. John Wiley & Sons.

Gladding, S. T. (2015). *Family therapy: History, theory and practice* (5th Ed.). Pearson Education.

Gordon, T. (1993). *Etkili öğretmenlik eğitimi* (E. Aksoy, B. Özkan, Çev.). Yapa Yayınları.

Griffith, B. A., ve Rotter, J. C. (1999). Families and spirituality: Therapists as facilitators. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, 7*(2), 161–164. https://doi.org/10.1177/1066480799072009

Grotberg, E. H. (1995). The international resilience project: Research and application. Retrieved March, 2007, from http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb98a.html

Güçlü, N. (2003). *Örgüt kültürü*. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(2), 61-85.

Gürgan, U. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeylerine etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi].

Gürgan, U. (2006). Yılmazlık ölçeği (YÖ): Ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 39*(2), 45-74.

Haber, R. (2002). Virginia satir: An integrated, humanistic approach. *Contemporary, Family Therapy, 24*(1), 23-34.https://doi.org/10.1023/A:1014317420921

Hassamancıoğlu, U., Akın, A., Yoldaş, C., ve Şahin, S. (2020). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde, aile içi roller ve çocuğu tanıma becerilerinin aile yılmazlığına etkisinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31*(3), 1176-1200. https://doi.org/ 10.33417/tsh.714363

Hair, J., Tatham, R.L. Anderson, R.E., ve Black, W. (1998). *Multivariate data analysis*. New York: Printice Hall.

Harris, S., Morris, P., Wray, S., ve Yalden, D. W. (1995). A review of british mammals: Population estimates and conservation status of british mammals other than cetaceans. *Joint Nature Conservation Committee,* Peterborough, UK.

Hawley, D. R. (2000). Clinical implications of family resilience. *The American Journal of Family Therapy, 28*(2), 101-116.https://doi.org/10.1080/019261800261699

Hjemdal O., Vogel P.A., Solem S., Hagen K., ve Stiles, T.C. (2011). The relationship between resilience and levels of anxiety, depression, and obsessive-compulsive symptoms in adolescents. *Clinical and Psychological* Psychotherapy, *18*(4), 314-321. https://doi.org/10.1002/cpp.719

Http://www.satir-tr.com/cocukergen-ve-aile-terapisi/d/2/53Satir İnsan Gelişimi ve Aile Terapisi Enstitüsü. 14 Kasım 2020.

Innes, M. (2002). Satir's therapeutically oriented educational process: A critical appreciation, *Contemporary Family Therapy, 24*, 35-56.https://doi.org/10.1023/A:1014369504991

Işık, A.,ve Akbaş, E. (2019). Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 8*(2), 93-110. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/45017/468024

İçmeli, C., Ataoğlu, A., Canan, F., ve Özçetin, A. (2008). Zihinsel özürlü çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocuklara sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması. *Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*,*10*(3), 21-28.https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtfd/issue/48265/610990

İlhan, T. (2017). Özel gereksinimli 3-6 yaş çocuklarının ebeveynlerinin stres düzeyleri ilerolleri arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 18*(3), 383-400. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.286786

İsmen, A. E. (2004). Duygusal zekâ ve aile işlevleri arasındaki ilişki. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(11), 55-75.https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50343/651903

İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı Pediatrik Rehabilitasyon Birimi ve Satir İnsan Gelişimi ve Aile Terapisi Enstitüsü (2012, 5 Mayıs-9 Haziran). *Serebral palsi'li çocukların aileleri için aile odaklı tedavi programı.* Kağıthane Belediyesi-Sağlık İşleri Müdürlüğü.

Jakes, S. S., ve DeBord, K. (2010). The interface of family, school, and community factors for the positive development of children and youth. *Journal of Prevention & Intervention in the community*, *38*(3), 177-182.https://doi.org/10.1080/10852352.2010.486293

Kaner, S., ve Bayraklı, H. (2010). Aile yılmazlık ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 11*(02), 47-66. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000151

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler.* Nobel Yayınları.

Kasatura, İ. (2019). *Aile ve grup psikoterapilerinde teori ve uygulamalar*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Kaya, M., ve Yöndem, Z. (2020). Otizmli çocuğu olan annelerde psikoeğitim grup programının algılanan stres düzeyine etkisi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 20-33. https://dergipark.org.tr/tr/pub/usakead/issue/51718/634528

Kaytez, N., Durualp, E., ve Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 197-214.

Kır, İ. (2006). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(36), 381-404.https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6150/82609

Kocakaya, R., ve Çalık, E. (2018). Aile işlevselliği: Engelli üyeye sahip aileler örneği.*The Journal of International Social Research, 11*(58),707-716. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2585

Kocaman, V. (2006). *Çocuklarda İletişim Becerilerini Artırma Yöntemleri*. [Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr

Kumaş, Ö. A., ve Sümer, H. M. (2019). Özel gereksinimli küçük çocuğu olan annelerin öz yetkinlikleri, yılmazlık düzeyleri ve stres düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 27*(1), 163-173.https://doi.org/10.24106/kefdergi.2445

Kübler-Ross, E. (with Byock, İ.). (2014). *On death and dying: What the dying have to teach doctors, nurses, clergy and their own families*(50th anniversary ed.). Scribner. (Original work published 1969)

Küçükahmet, L. (Ed.). (2003). *Sınıf Yönetimi*, Nobel yayınları.

Küçükahmet, L.(Ed.). (2000).*Olumlu ve öğrenmeye uygun ortam yaratma, sınıf yönetimi,* Nobel Yayıncılık.

Küçüker, S. (1997). *Bilgi verici psikolojik danışmanlık programının zihinsel engelli çocukların kardeşlerinin özürle ilgili bilgi düzeylerine ve engelli kardeşlerine yönelik tutumlarına etkisi*. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr

Loeschen, S. (2019). *Satir süreçleri* (Ö. Ç. Tosun, Çev.). Beyaz Yayınları.

Lundman, B., Strandberg, G., Eisemann, M., Gustafson, Y., ve Brulin, C. (2007). Psychometric properties of the Swedish version of the Resilience Scale. *Scand J Caring Sci., 21*(2), 229-37. https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2007.00461.x

McKay, M., Davis, M., and Fanning, P. (2010). *İletişim becerileri*. (Ö. Gelbal, Çev.). HYB Basım Yayın.

Miller, B. C., ve Myers-Walls, J. A. (1983). Parenthood: Stress and Coping Strategies. Brunner Mazel.

Mook, S. L. (1997). *The pastoral counseling relationship as a means of transformation: A theological, psychological, and methodological study of transformation*. [Doctoral dissertation, Luther Theological Seminary, Minnesota, United States].

Murdock, NL (2004).*Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Bir vaka yaklaşımı*. Pearson Eğitim.

Nazlı, S. (2018). *Aile danışmanlığı*(14. baskı). Anı Yayıncılık.

Nichols, M.P. (2016). *Family therapy: Concepts and methods.* Pearson Education.

Nystul, M. S. (1993). *The Art and Science of Counseling and Psychotherapy.* Prentice-Hall.

Öner, N., ve Le Compte, A. (1983). *Durumluk ve sürekli kaygı envanteri el kitabı,* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Özmen, F. (2007). *Algılanan aile içi iletişim biçimlerinin ergenlerin benlik saygısına etkisi ve bir uygulama örneği*, [Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi].https://tez.yok.gov.tr/

Özşenol, F., Işıkhan, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., ve Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi, 45*(2), 156-164.

Özyurt, G.,ve Öztürk, Y. (2016). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve zihinsel yetersizlik tanılarında aile işlevselliği ve annelerinin ruh sağlığı ve baş etme becerileri. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 2*, 65-74. https://doi.org/10.5455/JCBPR.237313

Polat, S. (2010). Şizofren hastaları ve kardeşlerinde düşünce bozukluğu ve aile işlevleri ile ilişkileri. [Tıpta Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. https://toad.halileksi.net

Rautava, P., Lehtonen, L., Helenius, H., ve Sillanpää, M. (1995). Infantile colic: Child and family three years later. *American Academy of Pediatrics, 96 (1),* 43-47. https://pediatrics.aappublications.org/content/96/1/43

Saisto, T.,Salmela-Aro, K., Nurmi, J. E., ve HalmesmÄki, E. (2008). Longitudinal study on the predictors of parental stress in mothers and fathers of toddlers. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 29*(3), 219-228. https://doi.org/10.1080/01674820802000467

Satir, V. (2016). *İnsan yaratmak* (S. Yeniçeri, Çev.). Beyaz Yayınları.

Satir, V. (2016). *Temel aile terapisi* (S. Yeniçeri, Çev.). Beyaz Yayınları.

Satir, V. (1989). *The new peoplemaking*. Science and Behavior Book.

Satir, V., ve Baldwin, M. (1983). *Satir step by step: A guide to creating change in families*. Science and Behavior Books.

Shahmahmoudi, R., ve Mazandarani, M. J. Z. (2015). Effect of the role of family function on the resiliency of women with addicted husband in tehran. *Mediterranean Journal of Social Sciences, 6*(1), 400-406.https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n1s1p400

Şahin, F., ve Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına baba katılımının önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 18*(1), 39-48. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48458/613785

Şahin, Y., ve Özbey, Ö. (2009). Okul öncesi eğitim programlarında uygulanan aile katılım çalışmalarında baba katılımının yeri ve önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 17*(17), 30-39. https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21116/227439

Şıkşık, G. (2016). *Otizmli çocuğa sahip ebeveynlerin otizm algıları ve aile özellikleri ile benlik saygıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr

T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2020). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.ailevecalisma.gov.tr

Toy, A., ve Kesici, İ. (2020). Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin eğitim ihtiyaçları. *Journal of Advanced Education Studies, 2*(1) , 61-93. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejaes/issue/54791/698811

Tönbül, Ö. (2019). Aile danışmanlığı sürecinde ve kuramlarında amaç oluşturma. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 2*(01), 76-95.https://dergipark.org.tr/tr/pub/apdad/issue/46496/502935

Trute, B. (1990). Child and parent predictors of family adjustment in households containing young developmentally disabled children. *Family Relations: National Council on Family Relations, 39 (3),* 292-297. https://doi.org/10.2307/584874

Tunç, S., ve Özkardaş, O. (2020). Otizmli çocuğu olan annelerde algılanan sosyal desteğin anksiyete ve ebeveyn tükenmişliği üzerindeki etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9*(4), 247-253. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/57659/829011

Turnbull, A. P., Turnbull, R., Erwin, E. J., Soodak, L. C., ve Shogren, K. A. (2011). *Families, professionals, and exceptionality: Positive outcomes through partnerships and trust*. Pearson.

Türk Dil Kurumu. (2021). Güncel türkçe sözlük. https://sozluk.gov.tr/

Tütüncüoğlu, C., ve Balkan, İ. (2012). *Diyabetli çocuğu olan ve olmayan annelerin aile işlevleri ve durumluk-sürekli kaygı düzeyleri açısından karşılaştırılması*. [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi].https://tez.yok.gov.tr

Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y., ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri, 7(1),* 42-47.

Vardarcı, G. (2011). *Otistik çocuklu ailelere uygulanacak aile eğitim programının aile içi iletişim becerilerine, ailenin problem çözme becerilerine ve otistik çocuklarıyla ilgili algılarına etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. https://acikerisim.deu.edu.tr

Yüksel, H., ve Tanrıverdi, A. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin yaşadıkları sosyal sorunlar ve baş etme yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 20* (3), 535-559.https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.493089

Zarrett, N., ve Lerner, R. M. (2008). Ways to promote the positive development of children and youth. *Child Trends, 11*(1), 1-5.

Zoellner, T., ve Maercker, A. (2006). Posttraumatic growth in clinical psychology-A critical review and introduction of a two component model. *Clinical Psychology Review, 26*(5), 626-653.https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.01.008